

SOIB BEGMATOW

SAZ

6-njy synp üçin derslik

Gaýtadan işlenen 6-njy neşirden terjime

*Özbekistan Respublikasynyň Halk bilim ministrligi
tarapyndan neşire hödürlenен*

Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi
Daşkent – 2017

UO‘K 78(075.3)=512.164

KBK 85.31 ya 0.71

B 34

Syn ýazanlar:

Gülçehra DADABAÝEWA – Respublikan Təlim merkeziniñ “Saz, sungat, zähmet okuwy, fiziki kämillik we saglyk” bölüminiñ baş metodisti;

Wasila GAPPAROWA – Daşkent şäheriniñ Üçdepe tümenindäki 203-nji mekdebiñ saz medeniýeti mugallymy;

Feruza AXMADEÝEWA – Daşkent şäheriniñ Sirg‘ali tümenindäki 284-nji mekdebinin saz medeniýeti mugallymy.

Begmatow, Soib.

Saz: 6-njy synp üçin derslik. Gaýtadan işlenen 6-njy neşir. – S.Begmatow. – D.: Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öyi, 2017. – 88 s.

Begmatow S.

UO‘K 78(075.3)=512.164

KBK 85.31 ya 0.71

Derslikden önümlü peýdalanmak üçin aşakdaky şertli belgileri ýadyňyzda saklaň:

– saz diňlemek

– soraglar we ýumuşlar

– saz sowady

– öybaşdak okamak

– köpçülik bolup aýtmak

– ses saylaýjy maşk

ISBN 978-9943-5007-0-9

© S. Begmatow

© Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öyi, 2017

SÖZBAŞY

Eziz okuwçylar! Hödürülenýän 6-njy synp «Saz» dersligi Sizi saz döredijiliginiň nusgawy älemi bilen tanyşdyrýar. Nusgawy saz her taraplaýyn ýetik we kämil bolan eserleri öz içine alýar. Olar her bir nesil tarapyndan pugta öwrenilen we geljek üçin mynasyp mirasdar bolmaga çagyryýan döredijiligiň uly çeşmesi bolup gelipdir.

Derslikden halk folklor we nusgawy sazy, Gündogar halklarynyň sazy, häzirki zaman estrada sazy hem-de nusgawy kompozitorlyk sazlary we döredijiligi boýunça düşünje alarsyňyz.

Sazy halk döredýär. Halk sazandalary we kompozitorlary bolsa halkdan alyp, gaýtadan işläp, nusgawy žanrlar nusgalarynda ýene halka ýetirýärler. Halk sazy ýönekeý we halkyň durmuşyndaky wakalar bilen baglydyr. Nusgawy klassyk saz bolsa adam pikirlenmesiniň miwesi, ýagny kompozitorlyk döredijiliginiň önümidir. Häzirki zaman sazy – döwrüň ösüşiniň ölçeginde emele gelýän täze-täze nusgalar, akymlar we stiller diýmekdir.

I çäryekde – klassyk saz we olaryň žanr aýratynlyklary hakynda düşünje berlen. II çäryekde häzirki zaman saz ölçegleri, aýratynam, özbek estrada sazyna köpräk üns berilýär. III çäryekde bolsa arap, türk, azerbaýjan, eýran, hytaý, uýgur, yapon, hindi, gazak, gyrgyz, täjik, türkmen ýaly Gündogar halklarynyň sazy bilen ýakyndan tanyşarsyňyz. IV çäryekde – Jahan klassyk sazyna uly goşant goşan W. Mosart, L. Bethowen, F. Şopen, M. Glinka ýaly Ýewropa kompozitorlarynyň klassyk saz döredijiliginden lezzet alarsyňyz.

Klassyk saz halklaryň milli däpleri bilen ýugrulan ruhy baýlygy hasaplanýar. Olary öwrenmek we ösdürmek her bir ynsan kemalaty üçin zerurdyr. Derslige girizilen temalar kämil nesliň kalbynda Watana bolan söýgi duýgularyny şekillendirmäge, umumyadamzat medeniýetine, saz mirasyna akyl ýetirmäge hyzmat edýär.

ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ
DÖWLET SENASY
(Özbek dilinde)

Sözleri *Abdulla Aripowıyŋky*

Sazy *Mutal (Mutawakkil) Burhanowıyŋky*

Dabaraly

1. Ser- qu- yosh, hur o'l- kam, el-
ga baxt, na- jot, Sen o'- zing do'st-lar-ga yo'l-dosh meh-ri-
bon! Meh-ri- bon! Yash-na- gay to a- bad il-
mu fan, i- jod, Shuh-ra-ting por- la- sin to- ki bor ja-
hon! Ol- tin bu vo- diy- lar - jon O'z-be-kis-
ton, Aj- dod- lar mar-do- na ru- hi sen- ga yor! U-lug'

ff *f* *mf*

xalq qud- ra-ti jo'sh ur- gan za-mon, O- lam- ni mah- li-yo ay- la-

1. *f*
gan di- yor! 2. Bag'- ri

2.
gan di- yor!

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
 Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
 Yashnagay to abad ilmu fan, ijod,
 Shuhrating porlasin toki bor jahon!

G a ý t a l a m a :

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati, jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
 Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
 Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
 Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

G a ý t a l a m a :

I ÇÄRÝEK

KLASSYK SAZ HAKYNDÄ DÜŞÜNJE

1-nji tema. KLASSYK SAZ

«Klassyk saz» – ökde sazanda, aýdymçy hem-de kompozitorlaryň döredijiliginiň iň ajaýyp dürdäneleri bolan mukamlar, uly göwrümdäki çylşyrymly aýdym we sazlary öz içine alýar. Amalda oňa «klassyk saz» ýa-da «kesp sazy» hem diýilýär. Diýmek, klassyk saz halk döredijiliginiň professional ugruna has bolan iň ajaýyp saz nusgalarydyr. Bu ugra has bolan eserler zehinli kompozitorlar tarapyndan döredilen hem-de beýik tejribä eýe bolan aýdymçy we sazandalar tarapyndan ýerine ýetirilip gelinýär. Olaryň mazmuny çylşyrymly we kämildir. Şol sebäpden olary ýerine ýetirmek üçin ukyply, talantly saz sowadyna eýe bolmalydyr. Klassyk saz gadyndan ýaşlara ussatlar tarapyndan öwredilip gelinýär. Muňa adatda, halypa-şagirt däpleri diýilýär we ol häzire çenli dowan edip gelýär.

Klassyk saz uly göwrümdäki aýdym we sazlardan düzülýär. Olaryň mazmuny we şekili dürli-dürlüdür. Biziň diýarymyzyň šiwe taýdan 4 sany uly oazise bölünýändigini mälimdir. Bular: Buhara–Samarkant, Horezm, Surhanderýa–Kaşkaderýa we Fergana–Daşkent oazisleridir. Şiwe diňe bir dilde däl, eýsem saz heňlerinde hem öz şöhlelenmesini tapýar.

Gadyrly okuwçylar! Klassyk saz mirasymyz, geljekde dörediljek ähli saz eserleri üçin heň-sazlaryň hazynasydyr. Bu çarýekde Siz sazymyzyň klassyk görnüşleri we ýerli aýratynlyklary hakynda umumy düşünja eýe bolarsyňyz.

Klassyk saz eserlerinden nusgalar diňläň.

“Özbeqistan Respublikasynyň Döwlet senasy” Sözleri A.Oripowyňky, sazy M.Burhanowyňky

2/4 ölçeginde ritmiki düzümleri ýerine ýetiriň.

- ?! 1. Klassyk saz hakynda aýdyp beriň.
 2. Nähili saz nusgalaryna klassyk saz diýilýär?
 3. Klassyk saz kimler tarapyndan döredilýär we ýerine ýetirilýär?
 4. Özbegistandaky haýsy oazisleri bilýärsiňiz we olaryň klassyk saza täsiri nähili?
 5. Klassyk sazy ýerine ýetirmek üçin nähili başarnyklara eýe bolmaly?

2-nji tema. KLASSYK SAZLAR

Klassyk sazyň düzümi iki hili görnüşe eýe bolýar. Olardan biri çalynýan saz bolsa, ikinjisi aýdym ýoludyr. Çalynýan sazy düzümine iň sada halk aýdymlaryndan başlap, tä çylşyrymly mukam nusgalaryna çenli bolan eserleri öz içine alýar. Şolaryň arasynda mukam saz ugurlary bilen bilelikde örän köp adaty klassyk eserler hem bar. Klassyk sazlar özbek kompozitorlary dürli döwürlerde döredipdirler.

Klassyk sazlar gadymdan özbek halk saz gurallary – tanbur, dutar, gyjak, tüýdük, çañ we surnay ýalylarda ýerine ýetirilipdir. Iň köp ýaýran saz gurallarymyzdan ýene biri depdir. Köp klassyk sazlar ýeke saz gurallarynda hem-de goşulyşyp ýerine ýetirilýär. Biziň söýüp diňleýän klassyk sazlar örän köp. Olara «Hajyniýaz I-II», «Çöli Irak», «Mürzedöwlet», «Mynajat», «Sawti Mynajat», «Ufori Mynajat», «Ilgar», «Rahat», «Rejebiy», «Şaraf I-II», «Alikambar», «Goşaçynar», «Nowruzi Ajam» ýaly sazlar mysal getirmek mümkin. Bulardan çagalara degişlisi «Dilhiraj», «Janan», «Lezgi» ýaly sazlardyr.

Häzirki zaman saz gurallary ansambly

Yukow, Muhammetjan Mirzaýew, Turgun Alimatow, Ahmat Odilow, Abduhaşim Ismailow, Olmas Rasulow, Kahramon Dadaýew we başgalar.

Klassyk sazlar ynsanlara ruhy lezzet bagyşlaýar.

Halkymyzyň arasynda klassyk sazлары döredýän we ýerine ýetirýän örän köp meşhur adamlar ösüp ýetişipdir. Olardan: Ustaz Alym Kamilow, Ýunus Rajabiý, Togtasyn Jalilow, Saibjan Kalonow, Ganijan Taşmatow, Fahriddin Sad-

☉ “Çöli Irak”, “Goştar”, “Rahat”, “Janan” sazларыny diňläň.

 Aşakdaky sazy nota garap ýerine ýetiriň.

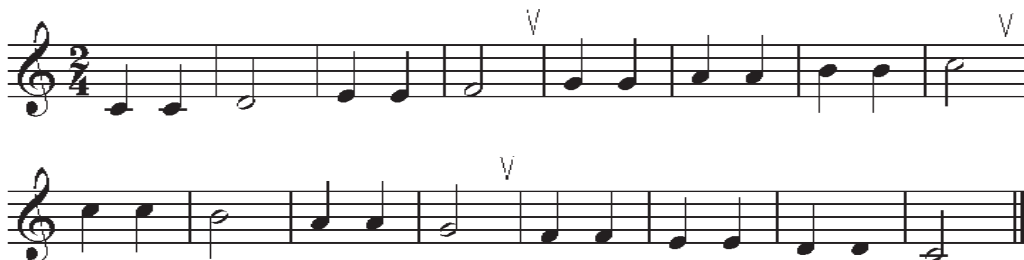

☉ *Synp fonotekasyndan «Dilhi-roj» aýdymyny diňläň.*

🎵 Aşakdaky saza dirižyorlyk edip, notalary anyk we arassa ses bilen aýdyň.

Howlukman

TOÝ AÝDYMЫ

Sözleri *A.Çürüyewiňki*

Sazy *A.Esadowyňky*

Dabaraly

mf

O- ba- myz- da toý bu- gun, şat- lan- syn- lar
goý, bu- gun. Bag- ty- na bagt go- şul- dy,
bag- ty- ýar ö- ýun bu- gun.
Aý El- my- da- ma bag- ty- ýar

aý- dym bol- sun, bol- syn saz, Bi- le ýa- şan
 öm- ru- nuz ba- har bol- sun, bol- sun ýaz
 bi- le ýa- şan öm- ru- nuz
 ba- har bol- sun, bol- sun ýaz.

Obamyzda toý bu gün,
 Şatlansynlar goý, bu gün.
 Bagtyna bagt goşuldy,
 Bagtyýar öýüň bu gün.

G a ý t a l a m a :

Ýygnandyk bagt öýüne,
 Juwanlaryň toýuna.
 Guwanalyň adamlar,
 Olaň serwi boýuna.

G a ý t a l a m a :

- ?!
1. Klassyk sazlar diýende nähili eselere düşünyärsiňiz?
  2. Klassyk sazlar haýsy saz gurallarynda ýerine ýetirilýär?
  3. Siz nähili sazlaryň adyny bilýärsiňiz?
  4. Çagalara degişli nähili klassyk sazlar bar?
  5. «Dilhiraj» sazyny ýatlap, aýdyp beriň.
  6. «Toý aýdymy»nyň awtorlary kimler? Aýdymyny bilelikde aýdyň.

3-nji tema. KLASSYK AÝDYMLAR

Aýdym – bu goşga görä ösen, möçber taýdan ulurak bolan joşgunly eserdir. Aýdymyň sözleri hem esasan gazal žanryna köp-räk degişli bolýar. Beýle häsiýetlere eýe bolan eserlere adadta «klassyk aýdym» ýa-da «halk

Nusgawy
aýdymçy.
Halk hapyzы
Mahmudjan
Tajibaýew

aýdymy» diýilýär. Klassyk aýdymlar hem halkyň içinden çykan ökde sazanda, aýdymçy we kompozitorlar tarapyndan döredilen. Klassyk aýdymlar özüniň saldamlylygy, giň gerimlilikigi we köpmanylylygy bilen tapawutlanyp durýär. Olaryň görnüşleri we şekilleri örän köp.

Klassyk aýdymlar halkyň arasynda giň ýaýran. Olara: «Uşaklar», «Feruzlar», «Baýotlar», «Suworalar», «Çargahlar»y aýtmak mümkin. Halkymyzyň göwnüne ýaran aýdym tiz ýaýraýar we onuň nusgasy hem köpelyär. Meselem, «Uşşak»laryň birnäçe görnüşi bar.

«Samarkant Uşşagy», «Kokant Uşşagy», «Daşkent Uşşagy», «Sadirhan Uşşagy» we başgalar. Mundan başga «Gulizarym», «Dilhiraj», «Eý Sabo», «Köçe bagy I-II», «Abdurahmanbegi», «Aýlagaç», «Figon», «Sensen sewarim», «Munajat», «Tanawar» ýaly aýdymlar bolsa halkyň arasynda meşhur bolup gitdi.

Klassyk aýdymlar klassyk Zedebiýatyň esaslandyryjylary Jamy, Nowaýy, Fizuly, Babur, Meşrep, Horezmi, Agahy, Nadyra, Mukymy, Furkat, Çarhiý ýaly şahyrlaryň lirik ugurda döreden gazal we şygyrlaryna ýazylan.

Klassyk aýdymlar ýekelikde ýa-da goşulyşyp ýerine ýetirilýär. Aýdymçylar bolsa, sazandalar ansamblynyň goşulşmagynda ýa-da özleriniň sazларыnyň goşulmagynda hem aýdym aýdýarlar. Klassyk aýdym ýerine ýetirgende köpräk tanbur, dutar, gyjak dep saz gurallaryndan düzülen toparlardan peýdalanýarlar.

Klassyk aýdymy aýdýanlara biz «bagşy» diýip aýdýarys. Biz halypa aýdymçylardan Halima Nasyrowa, Saodat Kabulowa, Orifhan Hatamow, Oçilhan Atahanow, Hasan Rajabiy, Ölmes Saidjanow, Munajat Ýolçyýewa, Mahmudjan Tajibaýew, Meşrep Ermatowlary hormat bilen aýdýarys.

- ⊙ “Uşşak”, “Sakynamai Sawti Kelan” we “Gülüzarym” (Hajy Abduleziz Abdurasulow) aýdymларыndan birini diňläň.

 Aşakdaky saza dirižýorlyk edip, notalary anyk, dogry we arassa ses bilen aýdyň.

?!

1. Aýdym – nähili žanr?
2. Halk aýdymларыndan haýsylaryny bilýärsiňiz?
3. Klassyk aýdym nähili şahyrlaryň sözlerine aýdylýar we olardan kimleri bilýärsiňiz?
4. Klassyk aýdymy aýdýanlar hakynda aýdyp beriň.

4-nji tema. ŞAŞMAKOM – KLASSYK SAZYMYZYŇ ESASY

Şaşmakom – özbek we täjik halkларыnyň klassyk sazy hasaplanýar. Şaşmakom Buharada XVIII asyra gelip doly emele gelipdir. Onuň düzümünde 250-den artyk dürli aýdym we sazlar bar. Şaşmakom – alty mukam diýmekdir. Olar «Buzruk», «Rast», «Nowa», «Dugah», «Segah» we «Irak» diýip atlandyrylýar.

Şaşmakomy ýörite bilime eýe bolan sazanda we aýdymçylar ýerine ýetirýärler. Olara biz «Mukamçylar» diýip aýdýärys. Ozaldan Şaşmakomy ýerine ýetirýän ýörite ansambllar işläp gelýär. Beýle ansambllara Daşkentde Özbekistan Teleradio kompaniýasynyň ýanynda düzülen Ýunus Rejebiy adyndaky «mukamçylar» ansambly Buhara, Horezm, Samarkant, Andijan we Fergana welaýatlaryndaky mukamçylar ansambllary mysal bolup biler.

TASNIFI BUZRUK

Buzruk mukamvndan

“Şaşmakom” düzümindäki eserlerden diñläň (meselem, Buzruk mukamvndan “Tasnifi Buzruk” we ş.m.).

Yunus Rajabi adyny mukamçylar ansambly.
Çeper ýolbaşçysy Abduhashim Ismailow

DAŞKENT
(Özbek dilinde)

Sözleri *Usman Koçkaryňky*

Sazy *Hurşida Hasanowanyňky*

Tez

DERYA

Sözleri *G.Ezizowıyñky*

Sazy *D.Hydrowıyñky*

Dabaraly

Der-ya, der-ya, der-ya- sen, Ni- ra a- kyp bar- yar- syñ?

Gul gu- la- lek ke- na- ryñ Na- gys ya- lak ke- na- ryñ,

Gul gu- lä- lek ke- na- ryñ, Na- gys a- lak ke- na- ryñ (eý)

U-zak-lar-dan gel-ya-syñ, U-zak-la-ra bar-ya-syñ.
Tol-kun-lar-ñy bat bi-len Ke-na-ry-ña
ur-ya-syñ.

Derýa, derýa, derýa sen,
Nirä akyp barýasyñ?
Gül gülälelek kenaryñ,
Nagyş ýalak kenaryñ.

Gül gülälelek kenaryñ,
Nagyş ýalak kenaryñ.

Uzaklardan gelýäsiñ
Uzaklara barýasyñ.
Tolkunlarny bat bilen
Kenaryna urýasyñ.

G a ý t a l a m a :

- ?!
1. Şaşmakom näme?
  2. Şaşmakomyñ düzümlerini bilýärsiñizmi?
  3. Şaşmakom nirede we haçan emele gelipdir?
  4. Mukam ansambllary hakynda aýdyp beriñ?
  5. Tasnifi Buzrukdan nusga aýdyp beriñ.
  6. «Derýa» aýdymynyñ awtorlary kimler? Aýdymy bilelikde aýdyñ.

Derýa, derýa, bir salym,
Aýak çek sen al demiñ.
Hany, getip ber eli,
Ýör, öýmüze gideli.

Gültaryñy öreýin,
Buz ýaly suw bereýin.

Ýogsa nä-hä durýasyñ,
Ne göwrä dync berýäsiñ.
Derýa, derýa, derýa sen,
Şo-ol akyp barýasyñ.

G a ý t a l a m a :

5-nji tema. FERGANA – DAŞKENT KLASSYK SAZY. ULY AÝDYM

Özbekistanda her bir oazisiň özboluşly saz дәpleri bar. Fergana – Daşkent oazisiniň klassyk sazy şu ýerde ýaşayan halklaryň durmuş derejesi, meşgul bolýan işleri we etnik aýratynlyklary esasynda emele gelýär. Bu oazis klassyk sazyna mukam ýollarynda döredilen eserler girýär. Bular: «Baýot I-V», «Gulýar-Şahnoz I-V», «Dugah Husaýniý I-VII», «Çargah I-V»lardyr. Şunuň bilen birlikde, oazise mahsus bolan saz gurallary, surnaý ýollary we esasan uly aýdym žanry üns bererlikdir.

DUGOH HUSAÝNIÝ TARONASI

M.M. ♩ = 92 *Halk sazy*

Fergana – Daşkent klassyk saz nusgalarynyň arasynda Şaşmakoma görä sadarak bolup, halk aýdym, uly aýdym we goşgy žanrlarynyň täsirinde döredilen örän köp eserler bar.

Bu oazisiň klassyk sazyna köptaraplylyk, nepislik we şunuň bilen birlikde erkinlik mahsusdyr. Şonuň üçin hem bu oazisden ýerine ýetirijilik ýoluna eýe bolan sazandalar we aýdymçylar köp çykypdyr. Şol sanda, Mamatbuwa Serdarow, Jorahan Sultanow, Mamurjan Uzakow, Ganyjan Taşmatow, Fahriddin Sadykow ýaly halypa sungat işgärlerini agzap geçmelidir.

ULY AÝDYM – Fergana jülgesiniň ýerli usulyna mahsus wokal žanrlardan biridir. Halkyň arasynda patnisaki aýdym hem diýilýär. Uly aýdym, adatda, saz guralsyz iki-üç aýdymçy tarapyndan ýerine ýetirilýär. Onuň heňi we ýerine ýetirilişi kyn bolany üçin ökde aýdymçylar aýdýarlar.

“Baýat I”, “Muşkilati Dugoh” we “Nasrulloi I” eserlerini we uly aýdymlardan birini diňläň.

«Derya» Sözlari G.Ezizowyňky Sazy D.Hydyrowyňky

Berlen sazyň adyny anyklap, nota garap ýerine ýetiriň we dowam etdiriň.

- ?! 1. Fergana – Daşkent oazisi sazлары hakynda aýdyp beriň.
 2. Oazisi nähili klassyk saza eýe? Atlaryny aýdyp beriň.
 3. Oazisiň halypa sungat işgärlerinden kimleri bilýarsaňiz?
 4. Baýot – I eserinden nusga aýdyp beriň.

6-njy tema. HOREZM OAZISINIŇ KLASSYK SAZY

Horezm iň gadymy medeniýete eýe bolan, özüniň medeniýeti we sungaty bilen Orta Aziýa medeniýetiniň ösüşine uly goşant goşdy.

Horezm klassyk sazy žanrlara baý. Özüniň mukamlary, mukam ýollarynda döreden klassyk saz we aýdymlary, özboluşly dissan ýerine ýetirijilik sungatlaryna eýedir. Horezm mukamlary «Rast», «Buzruk», «Nowa», «Dugah», «Segah», «Irak» we «Panjgah» (doly bolmadyk bölüm)dan ybaratdyr. Umuman olara «Alty ýarym mukam» diýilýär.

Horezm mukamlaryndan daşary bu oazise mahsus bolan «Suwara», «Nagyş», «Faryod» ýaly klassyk aýdym we sazlar hem bar. Bular esasan Horezm klassyk sazynyň nusgalarydyr. Olaryň ýerine ýetirilişinde hem özboluşlylyk bardyr. Olar saz gurallary we aýdymyň ýerine ýetirilişinde aýdyň görünýär. XIX asyrdan bolsa Horezm mukamlary «Horezm tanbur çyzygy» esasynda nota alnan.

Horezm oazisiniň aýdymçy we sazandalar ansambly

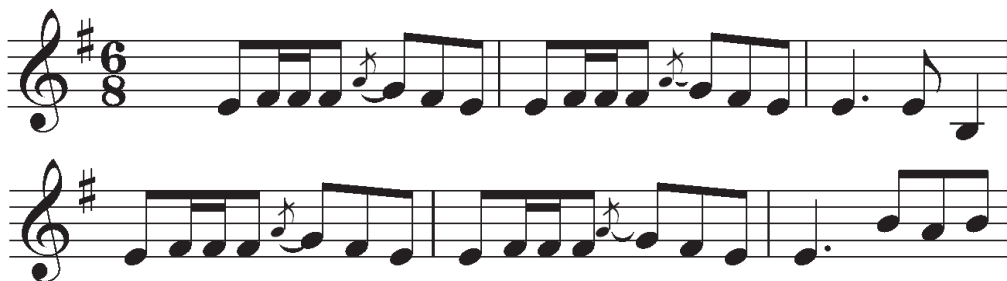
Horezm klassyk sazynyň ýene bir görnüşi bu dessan ýerine ýetirijiligidir. Çünki, bu oazisinde dessanlar hem aýdym görnüşinde ýerine ýetirilýär. Dessan aýdýanlar halkyň arasynda bagşy ady bilen ýöredilýär (meselem, Balabagşy).

Horezm oazisi klassyk ýerine ýetirijiligine deňişli saz guralary aşakdakylardyr: tar, gyjak, goşatüýdük, tanbur, dutar, surnaý (bulaman, garmon) we dep.

Horezm klassyk sazynyň halypalary Madrahim Şirgazy, Hajihan Baltaýew, Kämiljan Atanyýazowlardyr.

● “Suwara” we “Feruz I” eserlerini diňläň.

ALIKAMBAR

Horezm oazisi dessançylyk sungaty, halkyň arasynda giň ýaýran žanr hasaplanýar. Oazise mahsus aýratynlyklara eýe bolan bu žanr özboluşly çerine ýetirijilik дәpleri bilen başga oazislerden tapawutlanýar. Horezm dessan ýerine ýetirijiliginiň özboluşly ýerine etirijilik дәplerinde ачык ses bilen аýдылар. Аdata görä, proza tekst hekaýa ýaly okalýar. Munda bagşy diňleýjileri özüne çekmek bilen birlikde wakany düşündirip geçýär, soňra dessanyň goşgy tekstini аýdym edip аýдылар. Horezm oazisinde ozaldan dessanlary dutar saz guralynyň kömeginde ýerine ýetirliр gelipdir. Soňky wagtlarda dessan ýerine ýetirijiligi örän ösüşe eýe boldy. Onuň ýerine ýetirijilik ýollary hem köpeldi. Netijede ýerine ýetiriji bagşylar amalyýetinde, tar saz guraly we sazandalar ansamblynyň goşulyşmagynda ýerine ýetirmek giňden ýaýrady. Horezm oazisiniň dessan ýerine ýetirijiliginde meşhur bagşylar köp. Olaryň arasynda Balabagşy ady bilen halkyň arasynda meşhur bolan sungat işgäri – Kurbannazar Abdullaýewdir.

- ?!
1. Horezm oazisi hakynda nämeleri bilýärsiňiz?
  2. Horezm klassyk sazy nusgalary hakynda аýдыр beriň.
  3. Näçe sany Horezm mukamlaryny bilýärsiňiz?
  4. Horezm dessançylyk sungaty hakynda аýдыр beriň.
  5. «Alikambar» sazyndan nusga çалыр beriň.

7-nji tema. SURHANDERÝA WE KAŞKADERÝA KLASSYK SAZY

Surhanderýa we Kaşkaderýa oazisi özünüň ýerli dāp-dessurlary we urp-adatlary bilen aýratyn tapawutlanyp durýar. Olaryň klassyk sazy dessançylyk bilen baglydyr. Dessan ýerine ýetirijilik dāplerinde bolsa edebi we sazly aýratynlyklar jemlenendir.

Dessan ýerine ýetirijiliginiň özboluşlylygy – olaryň ses işle-dişine (damakda aýdýar) we dombyra saz guralynda goşulyşyp ýerine ýetirmegidir. Şol sebäpden bu oazis köpräk dessançylyk sungaty bilen meşhurdyr. Dessan ýerine ýetirijilerine halk arasynda dessançy, bagşy, şahyr diýip aýdylýar. Dessanlaryň aýdym edip aýdylýan bölegine bolsa «nama» diýilýär.

Bu oazisde iň köp ýaýran dessanlardan «Alpamyş», «Sahypgyran», «Öwezhan», «Isgendernama», «Görogly», «Aşyk Garyp we Şasenem» we başgalar. Olar taryhy, batyrgaýlyk we söýgi dessanlary hasaplanýar.

TOMAŞASYNY

M.M. ♩ = 60 “Aşyk Garyp we Şasenem” dessanyndan

Kel.G'a-ri-bim.

gasht e-tay-lik bu bog'-da (yo), Bul-bul ko'r-sin
KAl.G'a-ri bim.
gul-ning ta-mo-sho- si-ni...

● «Alpamyş» we «Görogly» dessanlaryndan nusgalar diñlän.

 Aşakdaky saza dirižyorlyk edip, notalaryny anyk, dogry we sap ses bilen aýdyň.

Şadyýan

- ?!
1. Klassyk saz hakynda bilýänleriňizi aýdyp beriň.
  2. Klassyk sazyň durmuşymyzdaky orny we ähmiýeti nämeden ybarat?.
  3. Döwrebap döredijilige klassyk saz näme berýär?
  4. Siz klassyk sazy nähili göz önüne getirýärsiňiz?
  5. Klassyk sazyň medeniýetimize täsiri nähili?

 Surhanderýa – Kaşgaderýa dessan ýerine ýetirijilik usullary.
 Surhanderýa – Kaşgaderýa dessan ýerine ýetirijilik usullary özboluşlydyr. Bu oazisiň dessan ýerine ýetirijilerini ýönelişlerine garap halkyň arasynda ýüzbaşy (Şirabat), şahyr (Kaşgaderýa) we bagşy diýip aýdýarlar. Bu oazisiň ýerine ýetirijilik usuly özboluşly bolup esasan ýerine ýetirijiler damgyny gyryp, içki sesde (boguk ses diýip hem atlandyrmak mümkin) aýdýärler. Adatda olar özlerine ýeke dombyra saz guralynda çalyp aýdýarlar. Halkymyzyň arasynda bu oasis dessan ýerine ýetirijiligi boýunça “Alpamyş”, “Görogly”, “Gündogmuş” ýaly dessanlary aýdyp at gazanan bagşylar köp. Şaberdi bagşy, Abdunazar Paýanow ýaly dessan ýerine ýetirijileri şolara degişlidir. Surhanderýa – Kaşgaderýa dessançylyk ýerine ýetirijilik amalyýetinde dombyra saz guralynda sazlar çalmak hem däbe öwrülipdir. Olary adatda çopan heňi, dombyra heňi ýa-da bagşy heň diýip aýdýarlar.

- ?! 1. Surhanderý – Kaşgaderýa nusgawy sazynyň žanrlary barada aýdyp beriň.
 2. Nähili dessanlary bilýärsiňiz?
 3. Şahyr-bagşylaryň atlaryny aýdyp beriň.

8-nji tema. KLASSYK SAZYŇ MEDENIÝETIMIZDÄKI ORNY

Özbeğistanyň halk artisti
Zamira Suýunowa

Saz medeniýeti halklaryň arasyndaky ýakynlygy, dostlugy berkidýän serişdedir. Ruhyýeti beýik bolan halkyň gelejegi hem beýikdir. Ruhyýeti baý bolan halkymyzyň klassyk saz mirasynyň baý we bahasyzdygyna geçen sapaklaryň dowamynda göz ýetirdiňiz. Klassyk saz halkymyzyň ussat sazanda, aýdymçy we kompozitorlar tarapyndan döredilen nygmatydyr. Olaryň kämilligi, ukyplylygy, saldamy, möçberi bolsa beýiklik nyşanadyr.

Şu sebäpden her bir döwür döredijileri öz halkynyň geçmeşiňi, klassyk sazyny hormatlasa oňa soýense we däplerini dowam etdirse, gelejek üçin mynasyp iş eden bolardy. Her bir döwrebap döredijilik geçmiş däpleri bilen ýugrulsa «milletiň» dowamçysy boljagy tebigydyr.

● *Halk dessanlaryndan bölekler diňläň.*

KLASSYK SAZ – diýip, belli bir şekil esasynda döredilen saz eserlerine aýdylýar. Özbek halk klassyk sazynyň žanrlaryna mukamlar, mukam ýolunda döredilen aýdymlar we sazlar girýär.

Klassyk sazy geçmişde ýaşap döredijilik eden kompozitorlar, sazandalar we aýdymçylar döredipdirler. Klassyk saz žanrlarynyň her biri öz görnüşine eýe.

Klassyk sazda geçmişde ýaşap geçen klassyk edebiýatymyzyň görnükli wekilleri Abdurahman Jamy, Alyşir Nowaýy, Babur, Agahiý, Hapyz gazallaryndan peýdalanylýpdyr.

Klassyk sazymyz – mukamlar örän uly diapazona eýe. Şonuň üçin olary ýerine ýetiriji aýdymçyda örän giň we terbiýelenen ses bolmalydyr.

Öňler mukamlar agzeki döp boýunça halypa-şägirt usulynda öwrenilip, nesilden-nesle geçip gelipdir. Häzirki döwre gelip klassyk saz Respublikamyzyň bilim ulgamynyň ähli basgançaklarynda öwredilýär. Meselem, çagalar sazçylyk we sungat mekdepleri, akademik liseýler we kesp-hünär kolležleri hem-de Ýokary tälim edaralarynda ders hökmünde geçilýär.

- ?! 1. Klassyk saz barada nämeleri bilýärsiňiz?
 •• 2. Klassyk sazyň durmuşymyzdaky orny we ähmiýeti nähili?
 3. Häzirki zaman döredijilige klassyk saz näme berýär?
 4. Siz klassyk sazy nähili göz önüne getirýärsiňiz?
 5. Klassyk sazyň medeniýetimize täsirini nähili düşündirýärsiňiz?

BARLAG IŞI

1. Klassyk saz näme?

- A) Uly göwrümlü çylşyrymly heň we aýdym B) 4 bölekli saz žanry
 C) Bentli eser

2. Klassyk saz ýene nähili at bilen atlandyrylýar?

- A) “Folklor” sazy B) “Professional” saz
 C) “Häzirki zaman” sazy

3. Klassyk heňler haýsy sazlarda ýerine ýetirilýär?

- A) Skripka, wiolonel, fortepiano B) Dep, baraban, litawra
 C) Tanbur, dutar, gyjak, naý

4. Klassyk aýdym nähili bolýar?

- A) 4 bentli bolýar B) Iri simfonik eser C) Uly öwüjli eser

5. Klassyk aýdym aýdýanlary biz nähili atlandyrýarys?

- A) Bagşy B) Hapyz C) Şahyr diýýäris

6. Şaşmakom haçan we nirede doly şekillenipdir?

- A) XVIII asyrdan Buharada B) XVI asyrdan Samarkantda
 C) XVIII asyrdan Daşkentde

7. Şaşmakom nähili manyny añladýar?

- A) Klassyk aýdym   B) Alty mukam   C) Alty heň

8. “Patnisaki” aýdym diýip nähili aýdyma aýdylýar?

- A) Uly aýdym   B) Gaýtalamaly aýdym   C) Lirik aýdym

9. Surhanderýa-Kaşgaderýa adaty saz gurallary haýsylar?

- A) Tanbur, dutor, surnaý   B) Dombura, gopuz, sibizik, çeňgopuz
C) Owgan rubaby, çeň, gyjak

10. Uly aýdym haýsy oazis saz stilinde duşýar?

- A) Surhanderýa-Kaşgaderýa   B) Fergana –Daşkent
C) Buhara-Samarkant

KROSSWORD

1. Özbek klassyk sazynyň iň kämil žanry.
2. Amaryetde giň ýaýran şadyýan hem-de 6/8 ölçegi esasyndajy usulyň ady.

1	K					
2	L					
3	A					
4	S					
5	S					
6	Y					
7	K					

8	A					
9	Ý					
10	D					
11	Y					
12	M					

3. Özbek halk sazyna kompozitor I.Ikramow tarapyndan söz goýlan meşhur halk aýdymy.
4. Klassyk sazy ýerine ýetirilen-däki esasy saz guruly.
5. Özbekistanyň Döwlet senasynyň tekstiniň awtory.
6. Özbek klassyk aýal şahyry.
7. Özbekistan Respublikasynyň saz simwoly.
8. “Kara közim...” sözleri bilen başlanýan klassyk aýdym.
9. Horezme mahsus klassyk aýdymlaryň ady.
10. Şaşmakomyň 6-njy mukamynyň ady.
11. Özbek halk sazy.
12. Özbek halk dessany.

II ÇÄRÝEK

HÄZIRKI ZAMAN SAZY WE ONUŇ ESASY AÝRATYNLYKLARY

1-nji tema. HÄZIRKI ZAMAN ÖZBEK SAZY

Meşhur kompozitor
we dirižyor
Muhtar Aşrafiý

Häzirki zaman özbek sazy diýende, häzirki günde ýerine ýetirilýän ähli saz görnüşlerine düşünyäris. Olar žanr taýdan dürli-dürli bolup, ýönekeý saz nusgalaryndan başlap, çylşyrymly eserleri hem öz içine alýar. Diýmek, bular özbek halk folklar sazy, mukamlar, däbe öwrülen kompozitorlyk we zamanabap kompozitorlyk döredijiligine degişli saz nusgalarydyr. Häzirki zaman özbek sazynyň arasynda kompozitorlyk döredijiligi örän giň ösüp, halk köpçüligine ýaýrady. Ýagny, dünýä saz medeniýetinden ýer alan opera, balet, simfoniýa, oratoriýa, kantata, sazly drama, sýuita, poema ýaly žanrlarda beýik eserler döredildi. Gysga döwürde birnäçe kompozitorlar terbiýelenip, ile tanaldylar. Olaryň arasynda Muhtar Aşrafiý, Talibjan Sadykow, Sibir Babaýew, Suleýman Ýudakow, Mutal Burhanow, Rustam Abdullaýew, Mustafa Wafoýew, Saýfi Jalil, Awaz Mansurow ýalylyr, baletleri döreden – Alekseý Kozlowskiý, Ikram Akbarow, Ulugbek Musaýew, birnäçe simfoniýa we konsertleriň awtorlary – Mirsadyk Täjiýew, Tolkun Kurbanow, Mirhalil Mahmudow, Raşid Hamroýew, Georgiý Mişel, Nuriddin Gyýosow, Saýfy Jalil we başgalar. Oratoriýadan başlap tä estrada aýdymlarydyr çagalar aýdymlarynda zamanabap talaplara laýyk edip galam ýöredýän Şermat Ýarmatow, Nadim Narhojaýew, Alişer Rasulow, Alişer Ikromow, Dilorom Amanullaýewa, Muhammet Atajonow ýalylyr sanap geçmek mümkin.

«Zamanabap saz» düşüňjesi diňe köp sesli saz žanrlaryna degişli bolup, täze nesle laýyk täzeçe ýollar bilen ösüp

barʻyan dābe öwrülen kompozitorlyk döredijiligine hem degiʻlidir.

⊙ *A. Mansurovning “Moziydan sado” poema – fontaziyasini tinglab, musiqiy filmni tomosha qiling.*

ÖZBEGIMDEN AÝLANAÝYN
(Özbek dilinde)

Sözleri *Dildora Azamowanyňky*

Sazy *Gülnara Koçkarowanyňky*

Qu-cho-g'ingda yay-rab o'-sar-man, yur-tim, Ta-ri-xing-dir
 bu-yuk, ey o-zod xal-qim. Ja-hon-gayuz tut-ding, mag'rur-
 san, e-lim, O'z-be-gim-san, o'z-li-gim-san, o'z-be-
 gim! O'-zim ay-la-nay, o'-zim o'r-gi-lay,
 Yurt-bo-shim u-lug'-la-gan o'z-be-gim-san-ey.

Quchog'ingda yayrab o'sarman, yurtim,
 Tarixingdir buyuk, ey ozod xalqim.
 Jahonga yuz tutding, mag'rursan, elim,
 O'zbigimsan, o'zligimsan, o'zbigim!

G a ý t a l a m a :

O'zim aylanay, o'zim o'rgilay,
 O'zbigimsan, o'zligimsan, o'zim aylanay.
 O'zim aylanay, o'zim o'rgilay,
 Yurtboshim ulug'lagan o'zbigimsan-ey!

Ajdodlarim ruhi bo'ldi madadkor,
 Asrlar oshsa ham ular mangu yor.
 To'maris, Uvaysiy, Nodirabegim,
 Momolarim ulug'lagan o'zbigim.

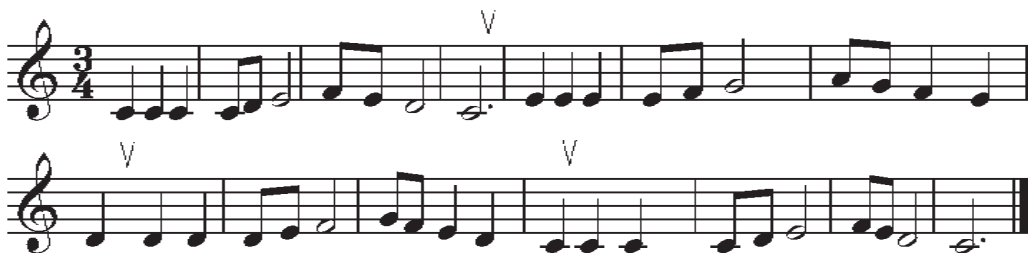
G a ý t a l a m a :

Yurtimda balanddir mening iqbolim,
 Madhingni kuylamoq orzu, xayolim.
 Senga sodiq, komil ezgu tilagim,
 Farzandlaring ulug'lagan o'zbigim.

G a ý t a l a m a :

 Aşakdaky saza 3/4 ölçegde dirižýorlyk edip, notalaryny anyk, dogry we sap ses bilen aýdyň.

Aram tizlikde

- ?!
 •! 1. Házirki zaman sazyň görnüşleri hakynda aýdyp beriň.
 2. Nähili žanr we eserler dünýäniň hemme ýerinde birmeňzeş gyzyklanma bilen kabul edilýär?
 3. Döwrebap ruhda eser ýazan haýsy kompozitorlary bilýärsiňiz?
 4. Házirki zaman aýdymlary döredýän çagalar kompozitorlaryndan kimleri bilýärsiňiz?
 5. Aýdymy dostlaryňyz bilen bilelikde aýdyň.

2-nji tema. HÄZIRKI ZAMAN SAZY

Festiwaldan görnüş

Bize mälim bolşy ýaly her bir döwür ýa-da zaman öz ösüş derejesi boýunça öz ruhy dünýäsine eýe bolýar. Jemgyýetiň zerurlygyna laýyk gelýän talaby, dadyna gabat gelýän dünýägaraýyşlary zamanasyna mynasyp ýagdaýda şekillenýär.

Garaşsyzlygymyz sebäpli emele gelen täzeçe pikirlenme, gataňyklar we dünýägaraýyşlar özümize mahsus bolan milli erkinlik taglymyny esaslandyrdy. Bu bolsa gelejegi beýik döwletiň ruhy kämilliginden habar berýär.

Bu günki günüň esasy talaplary – her bir ugurda özbaşdak bolmak, milli gymmatlyklarymyzy dikeltmek we dünýä derejelerinde iş alyp barmakdan ybaratdyr. Muny biz saz sungatymyzyň tiz ösmegi we köpçülik saz şekilleriniň halkymyzyň arasynda giň ýaýramagynda görýäris. Sazymyza döwrüň ruhuna ýugrulan umumynsany saz şekilleri ösdi we göýä sazymyzyň käbir şekilleri düýpgöter özgeren ýaly. Házirki zaman, täze dünýewi žanrlar bilen baýap barýandygyny aýdyp geçmek ýerliklidir.

R.Abdullaýewiň sazyna we N.Narzullaýewiň goşgusyna ýazylan “Garaşsyzlyk läleleridir” aýdymyny diňläň

1 2 3 4 5 6 7 8

sap 1 kiçi 2 uly 2 kiçi 3 uly 3 sap 4

sap 5 kiçi 6 uly 6 kiçi 7 uly 7 sap 8

sap interwallar 1, 4, 5, 8. hil interwallary 2, 3, 6, 7.

- ?! 1. Házirki zaman sazy hakynda áydyp beriň.
2. Siziň diňläp «Biz garaşsyzlyk läleleri» áydymynyň awtorlary kimler? Olaryň ýene haýsy eserlerini bilýärsiňiz?
3. «Özbegimden aýlanaýyn» áydymy haýsy ladda ýazylan?
4. «Özbegimden aýlanaýyn» áydymyny janly, düşnükli edip, ýatdan áýdyň.

3-nji tema. FOLKLAR SAZY

Folklar sazyna – milli döp-dessurlarymyzyň, dabaralarymyzyň heňlerdäki görnüşi diýmek bolar. Bu nusgalar halkymyzyň gündelik durmuşy, edýän işi we milli gymmatlyklary bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Olary gorap saklamak we geljek nesle dolý ýetirmek maksadynda ýörite folklar ansambllaryny düzmek ygland edildi (1978-nji ýylda ilkinji gezek Daşkent welaýatynyň Bostanlyk tümeninde «Gülýar» folklar ansambly düzüldi. Házirki wagtda bolsa, ähli welaýatlarda beýle ansambllar düzülip, iş alyp barýar).

Saz mirasynyň düzüminden ýer alan folklar nusgalarynyň arasynda özbek halkynyň döp-dessurlaryna esaslanan áydymlyary aýratyn ähmiýete eýedir. Adatda, olar öz häsiýetlerine görä şu aşakdaky görnüşlere bölünýär:

a) çagalar folklorly: «Baýçeçek», «Ak derekmi, gök derek», «Çemende gül» ýaly áydymlyar giň ýaýran;

b) zähmet bilen bagly áydymlyar: «Maýda-maýda», «Ýori», «Hoşhoş», «Çarhym» ýalylar;

ç) toý-baýramalar bilen bagly áydymlyar: «Ýar-ýar», «Gelin salam», «Toýlar mübärek»;

d) dini aýdymlar: «Sadr», «Zikr», «Marsiya» ýalylar;

e) jadyly aýdymlar ýagyşy çagyrmakda aýdylýan: «Sust hatyn» we aý-gün tutulanda aýdylýan aýdymlar.

Şonuň bilen bilelikde hüwdi, leper, tirme aýdym žanrlaryndaky saz nusgalary hem özbek folklor sazynyň esasy žanrlaryndan hasaplanýar.

Özbek dessançylyk sungaty uly žanrlaryň hataryna girip çeper, sygry we saz häsiýetlerini özünde jemlän edebi – saz kompozisiýasy diýmekdir. Dessany ýerine ýetirýänlere halk arasynda dessançy, bagşy, şahyr diýip aýdylýar. Halk döredijiliginde batyrgaýlyk, gahrymanlyk, taryhy we lirik dessanlar bar:

Çagalar folklor ansambly

1) Batyrgaýlyk dessanlaryna halkyň arasyndan çykan we batyrlyk bilen dünýä belli bolan pälwanlaryň durmuşyna esaslanan «Alpamyş» ;

2) Gahrymanlyk dessanyna «Ýusup we Ahmet», «Alibek we Bolibek», «Sahypgyran»;

3) Taryhy dessanlaryň arasynda «Isgendernama», «Şeybanyhan», «Günbatyr we Aýsuluw»;

4) Lirik-romantik harakterdäki dessanlar: «Aşyk Garyp we Şasenem», «Röwşen we Zülhumar», «Rustam», «Görogly», «Belagerdan», «Botagöz» ýaly eserler.

Dessanlar žanryna birnäçe geçmiş şahyrlary ýüzlenipdir. Şolardan Firdöwsiy «Şanama», Nyzamy Genjewiy «Haft paýkar» toplumu (7 sany dessandan ybarat), Alişer Nowaýy «Hamsa» we başgalar.

Özbek saz sungatynda dessanyň iki ýerine ýetirijilik usuly bar: Horezm dessan ýerine ýetirijiligi we Surhanderya-Kaşkaderya yerin ýetirijilik usullary. Horezm dessan ýerine ýetirijiliginde dessanyň mälim bir bölegi söz bilen suratlandyrylyp, mälim bir bölekleri aýdym görnüşinde saza salyp aýdylypdyr. Häzirki wagtda Balabagşy lakamy bilen meşhur bolan Gurbannazar Abdullaýewiň döredijilik we ýerine ýetirijilik usuly giň ýaýran.

Surhan oazisiniň dessan ýerine ýetirijiligi gadymy usula esaslanan bolup, dombyranyň goşulyşmagy bilen ýerine ýetirilýär. Bu oazisiň esasy saz žanrlaryndan hasaplanan dessanlar häzirki wagtda birnäçe ýerine ýetirijilik ýolaryna eýe. Her bir ugruň özboluşly ýerine ýetirijilik döpleri şekillenen we şoňa mynasyp dowamçylaryndan Ergeş Jumanbulbul ogy, Polkan şahyr, Yslam şahyr, Abdulla Nuralyýew we başgalar.

☉ *Folklor ansamblynyň ýerine ýetirmeginde saz diňläň.*

Os- mon-ning os- ti yer-mi, yer - ning us - ti os - mon mi

ÖZBEGISTAN – JANNAT

(Özbek dilinde)

Sözleri *Dilşod Rajabyňky*

Sazy *Hurşida Hasanowanyňky*

Sid'-ma-sa ham o'-zi do'st-aa Jo-vi bor u- nina.

Yo'lov- chi-ga bir pi- yo- la cho-yi bor u- ning.

Do'p-pi- si- ni ko'k- ka o- tib, Shod-lan- sa ar- zir.

Do'p- pi- si- ni ko'k- ka o - tib, Shod-lan-sa ar- zir.

O'z-be- kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning. O'z-be-

kis- ton - jan- nat. O'z- be- kis- ton - jan- nat.

O'z-be-kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning. O'z-be-

O'z-be-kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning.

Sig'masa ham o'zi do'stga
Joyi bor uning.
Yo'lovchiga bir piyola
Choyi bor uning.

G a ý t a l a m a :
 Do‘ppisini ko‘kka otib,
 Shodlansa arzir.
 O‘zbekiston degan jannat
 Joyi bor uning.
 O‘zbekiston – jannat, O‘zbekiston – jannat. G a ý t a l a m a
 O‘zbekiston degan jannat
 joyi bor uning.

Nurimowa Lazokat Mirsalim gyzy Respublikamyzda ilkinjiler hatarynda folklor-etnografik ansamblyny döredipdir. Halk ýallalarynyň we leperleriniň ökde ýerine ýetirijisi, guramaçy ýolbaşçy we halypa. 1923-nji ýylda Bostanlyk tümeniniň Gazalkent şäherinde doglan. 200-den artyk aýdym we tirmeleri ýerine ýetiripdir.

Folklor sazy. Özbek folklor sazy özüniň ýerine ýetiriliş aýratynlyklary esasynda iki topara bölünýär: Reallyk bilen bagly, ýagny mälim wagtda ýerine ýetirilýän aýdymlar; ýagdaýa göre we erkin ýagdaýda ýerine ýetirilýän aýdymlar. Birinji topara: Dessur – “Ýar-ýar”, “Gelin salam” (toý), “Ýygy”, “Sedr” (dini), “Maýda”, “Ýazy”(zähmet), “Hoş-hoş”, “Çiray-çiray” (çarwaçylyk), “Hüwdi” we başgalar. Ikinji topara: erkin ýerine ýetirilýän eserler. Bu nusgalar adatda aýdym, tirme, ýalla, leper we aýdym žanrlary esasynda döredildi. Olar folklor sazynyň esasy žanrlary hasaplanýar.

1. Folklor sazy barada nāmeleri bilýärsiňiz?
2. Özbek dessançylyk sungaty we ýerine ýetirijilik stili barada aýdyp beriň.
3. “Özbekistan – jennet” aýdymynyň awtorlary kimler?
4. “Özbekistan – jennet” aýdymyny bilelikde aýdyň.

5-nji tema: ESTRADA SAZY. B. ZAKIROW WE “ÝALLA” TOPARY

Özbekistanyň halk artisti
Gulamjan Ýakubow

Özbekistan halk artisti
Nasiba Abdullaýewa

Estrada sözi latyn dilinde «depelik» (sada edip aýdanda tekje, supa) manysyny aňladýar. XX asyrdan estrada sözi saza girip geldi we tomaşa sungatynyň kiçi şekili hökmünde ulanylyp başlandy. Estrada sazy estrada sungatynyň öňdebaryjy bölegini düzýär. Estrada – bu ýeňil gündelik durmuşa laýyklykda ýaýran saz bolup, onuň emele gelmegi günbatar halklarynyň teatr-tomaşa şekillerinden başlanýar. Bu Günbatarda ýaýran kafeşaktan, mýuzikholl medeniýetleriniň özara täsirinde ösdi we ýuwaş-ýuwaşdan jaz, Ýewropa we Gündogar garmoniýa we ritmikasy, rok, pop ýaly sazlar, ugurlar estradany eýeledi.

Özbekistanda estrada sazy XX asyryň 50-nji ýyllarynda emele gelip başlady. Ony Batyr Zakirow döretdi.

Şondan soň estrada sazy tiz ýaýrady we ösdi. «Ýalla», «Pagtaaý», «Nawo», «Sado» ýaly estrada toparlary emele geldi. Esasan 80-90-njy ýyllardan başlap dünýä

ülňülerine laýyk dürli rok, rep toparlary düzüldi. Özbek estradasy gülläp ösdi.

Estrada sazy garaşsyzlyk ýyllarynda hil taýdan ep-esli ösdi. Ýaşlar üçin uly mümkinçilikleriň döredilenligi uly

netijelere esas boldy. Nasiba Abdullaýewa, Kümüş Razzakowa, Rawşan Kamilow, Azad Nazarbekow, Gülsenem Mamazoitowa, Sevara Nazarhan ýaly görnükli wekiller şekillendi. Olaryň döredijilikleri “Milli estrada” diýen sazçylyk düşünjä laýyklygy bilen ýaşlaryň arasynda giň ýaýran. Özbek milli estradasynda halkymyza mahsus saz, edebi, ahlak, milli дәpler örән möhüm ähmiýete eýedir.

BATYR ZAKIROW – Özbek estrada sazynyň esaslandyryjysy, özbek milli estrada sungatynyň beýik nusgasy, ajaýyp şahyr, hudožnik, dramaturg, režisýor we ökde aýdymçy Batyr Zakirow Daşkentde ussat sungat işgäri Karim Zakirowyň maşgalasynda doguldy. Ol öz hünäriniň ussadydy, zygiderli görnüşde özbek milli estrada sungatynyň özmegi ugrunda täzelikler döretdi. Ol öz döredijiligi dowamynda ruş, daşary ýurt, Göndogar estrada aýdymlary özbek milli aýdymçylygyndaky meňzeşligi gözläp, täze keşbi tapmaga miýesser boldy. B.Zakirow Daşkent Döwlet konserwatoriýasynda we Daşkent teatr we hudožnikçilik institutynda bilim aldy. Onuň amala aşyran işleri soňra özbek estradasynyň klassyk nusgasyna öwrüldi.

Estrada aýdymçysy
Batyr Zakirow

Meselem: «Arap tangosy», «Habiba», «Gaçak gyz» we başgalar. B.Zakirow bu aýdymlary bilen Özbekistany bütin dünýä tanatdy. Esasan «Rano», «Gazli», «Maftun boldum» ýaly aýdymlary bilen özbek estradasynda öçmejek yz galdyrdy.

B.Zakirow ýaş talantlary gözlemekde, olara ýol görkezmekde öz zähmetini gaýgyrmady. Onuň bu häsiýeti häzirkі zaman estradamyzyň her bir nusgasyna görelde bolup hyzmat edýär.

“ÝALLA” TOPARY – özbek estrada sazynyň buýsanjy bolan “Ýalla” topary 1971-nji ýylda döredildi. Onuň gatnaşyjylary Daşkent teatr we hudožnikçilik institutynyň we konserwatoriýanyň talyplaryndan B.Zakirowyň şägirtlerinden

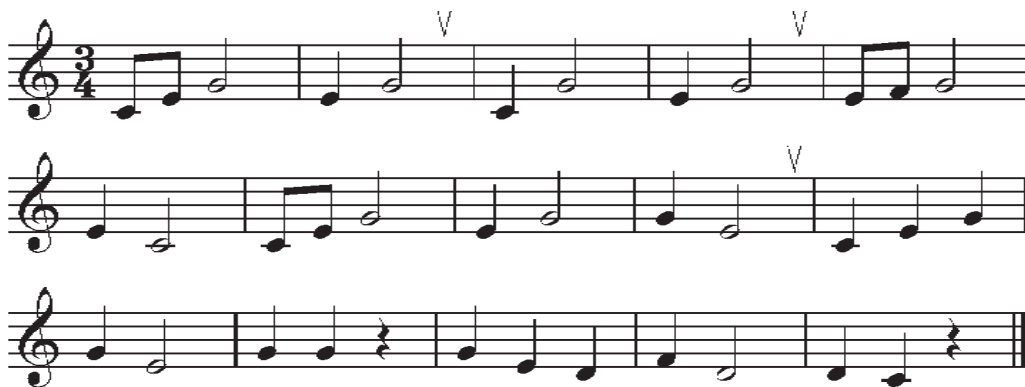
“Yalla” wokal-instrumental topary

düzülipdi. «Yalla» öz wagtynda WIA (Wokal-instrumental ansambl) görnüşinde işläp, Özbekistanda ilkinji estrada-rok toparlarynyň hataryndan orun aldy. Oňa birnäçe ýyllardan bäri Farruh Zakirow ýolbaşçylyk edip gelýär. Ol «Yalla»ny professionallyk derejä göterdi. Onuň ýerine ýetirmegindäki «Üçguduk», «Çaýhana», «Mahbubam çyraýly», «Yallama ýarym», «Gaýra-gaýra», «Kylpyllama» ýaly aýdymlary özbek estrada sazynyň hazynasyndan ýer aldy. Ansamblyň ýerine ýetirmegindäki aýdymlaryň özüne çekijiligi, reňkleriň sahylygy, oranžirokalarynyň özboluşlylygy 1982-nji ýylda «Yalla» IX dünýä festiwalýnda I orny eýeläp, uly abraýa eýe boldy.

- ⊙ “Arap tangosy” we “Ra’no” sözleri S. Akbariniňki, sazy I. Akbarowyňky (B. Zakirowyň ýerine ýetirmeginde), “Yalla” wokal-instrumental toparynyň ýerine ýetirmeginde “Şahrisabz”, “Daşkendim”, “Çaýhana” aýdymlaryny diňläň.

 Aşakdaky saza dirižýorlyk edip, notalaryny anyk, dogry we sap ses bilen aýdyň.

Çalt

PARLA, WATAN BAÝDAGY!

Sözleri *Täçmämmet Jürdekowyňky*

Sazy *Atda Çaryýewiňki*

Buýsançly

Par- la Wa- tan Baý- da- gy, Zäh- met çek- yäs

er- ka- na. Gel- di da- naň aý- da- ny.

A- zat i- lim gör- ka- na, Göl- le Wa- tan,

gül Wa- tan, Bagt ge- tir- sin ba- dy- ña.

Ýa- şa Wa- tan, jan Wa- tan, Gu- wan- ya- ryn

a- dy- na. a- dy- ña Gu- wan- ya- ryn

a- dy- ña.

Aşakdaky saza dirižyorlyk edip, notalaryny anyk, dogry ýerine ýetiriň.

Parla Watan Baýdagy,
Zähmet çekýäs erkana.
Geldi danaň aýdany,
Azat ilim görkana.

Bu gün bagtly mekanyň
Perzendi men, perzendi.
Waspyňy dynman etsin,
Aýdymlarmyň her bendi.

G a ý t a l a m a :

G a ý t a l a m a :

Gülle Watan, gül Watan,
Bagt getirsin badyňa.
Ýaşa Watan, jan Watan,
Guwanýaryn adyňa.

Ýüregimiň joşguny,
Ulus-ile ýaýrasyn.
Şirin dilli bagşylar
Bilbil bolup saýrasyn.

- ?! 1. Özbek estrada sungatynyň beýik esaslandyryjysy Batyr Zakirow hakynda aýdyp beriň.
2. B.Zakirow özbek estradasynda haýsy aýdymlary bilen öçmejek yz galdyrdy?
3. «Parla, Watan baýdagy!» aýdymyny aýdyň we ýat tutuň.
4. Aýdymyň mazmunyny we haýsy ladda ýazylandygyny aýdyň.

Estrada žanrlaryny tapawutlandyrmak.

Estrada sungatynyň žanrlary we görnüşleri köp. Esasy ýönelişi iki, ýagny estrada aýdymçylygy we saz gurallary ýerine ýetirijileri. Ýöne halkyň arasynda giň ýaýran stilleri aşakdaky ýaly rok, pop, rep, jaz ýaly atlandyrylýar. Her bir žanryň özüni şekli, aýratynlygy we ýerine ýetiriliş stili bardyr. Rok – çylşyrymly – agyr ýol; Pop – köpçülikleýin žanr bolup, şekilleri köp. Halkyň arasynda biz gündelik şertde diňleýän estrada sazларыnyň we aýdymlарыnyň aglabasy ynha şu žanra degişlidir. Galyberse-de, bu žanr hem birnäçe ýollaryna eýedir. Rep – ýaşlaryň arasynda ýaýran, sözi ritmik usullar esasynda aýtmaga esaslanan žanrdyr.

- ?! 1. Estrada sözünüň manysyny bilýärsiňizmi?
- 2. Özbekistanda estrada sazy haçan şekillenip başlady?
3. Siz nähili estrada toparларыny bilýärsiňiz?
4. Özbek estrada sungatynyň görnükli wekili Batyr Zakirow barada aýdyp beriň.
5. “Parla, Watan Baýdagy” aýdymyny ýat tutuň we ýerine ýetiriň.
6. “Ýalla” topary barada näme bilýärsiňiz?

7-nji tema. SAZ SUNGATY BOÝUNÇA BÄSLEŞIKLER WE FESTIWALLAR

Milli saz sungatyny ýene-de ösdürmek maksadynda Respublika boýunça ýaryşlar hem-de dünýä festiwallaryny geçirmek häzirki günde däbe öwrüldi.

Esasan däbe öwrülen aýdym baýramlary «Özbeqistan – Watanym meniň» Respublikan ýaryşy her ýyl zygiderli görnüşde geçirilýär.

Molla Toýçy Taşmuhamedow, Domla Halim Ibadow, Hajy Abduleziz Abdurasulow, Jorahan Sultanow, Mamurjan Uzakow, Kämiljan Atanyýazow, Ýunus Rajabiý döredijiligine bagyşlanan bagşylaryň ýaryşy we çeper festiwallar şulara degişlidir.

Folklor ansambllarynyň ýaryşy dessançy bagşylaryň ýaryşy hem däbe öwrülip barýar.

Klassyk saza bagyşlap Samarkant şäherinde geçirilýän «Gündogar taronalary» (sazlary, mukamlary) dünýä festiwaly milli sazmyzyň ösmeginde aýratyn orun tutýar.

● *Festiwallaryň we bäsleşikleriň maksatnamalaryndan filmler tomaşa ediň (Meselem, “Şark taronalary” festiwali we ş.m.).*

“Özbeqistan ebedi baharym” Sözleri R.Talybyňky, Sazy N. Narhojaýewiňki

♩ Aşakdaky sazy dirižyorlyk edip, notalary anyk, rowan we sap ses bilen ýerine ýetiriň:

Hereketjeň

BARLAG IŞI

1. Häzirki zaman özbek sazy näme?

- A) Folklor sazy, ýallalar. B) Bagşylaryň döredijiligi
C) Häzirki günde ýerine ýetirilýän döwrebap saz görnüşleri

2. Folklor sazy diýende näme düşünilýär?

- A) Kompozitorlar tarapyndan döredilen döredijilik nusgalary
B) Uly, klassyk aýdymlar C) Reallyk bilen bagly bolan halk sazy

3. Folklor sazyna nähili žanrdaky nusgalar girýär?

- A) Hüwdüler, leperler, tirmeler, aýdymlar
B) Estrada ýönelişindäki aýdym-sazlar C) Uly aýdymlar, ýallalar

4. Estarada sözüniň manysy nähili?

- A) Teatr B) Tagtasyypa C) Çemçe

5. Özbekistanda häzirki zaman estrada sazyny esaslandyran kim?

- A) Nadim Narhojaýew B) Batyr Zakirow C) Şermat Ýarmatow

6. “Ýalla” topary haçan döredildi?

- A) 1971-nji ýylda B) 1970-nji ýylda C) 1974-nji ýylda

7. “Ýalla” topary ýerine ýetiren aýdymlar haýsy jogapda dogry berlen?

- A) “Çaýhana”, “Mejnuntal” B) “Ra’no”, “Arap tangosy”,
“Maftun boldum” C) “Özbekistan jennet”, “Ra’no”, “Şahrisabz”

8. Aşakdakylardan hasysy folklor sazdan zähmet bilen bagly aýdym?

- A) “Charxim” B) “Yor-yor” C) “Oq terakmi, ko’k terak”

9. Çagalar üçin döredilen nähili folklor aýdymlaryny bilýärsiňiz?

- A) “Baýçeçäk”, “Çemende gül”, “Ak derekmi gök derek”
B) “Maýda-maýda”, “Hoş-hoş”, “Çarhim” C) “Ýar-ýar”, “Gelin salam”

10. Zähmet bilen bagly folklor aýdymlary haýsy hatarda dogry görkezilen?

- A) “Baýçeçäk”, “Çemende gül” B) “Gelin salam”,
“Toýlar mübärek” C) “Maýda-maýda”, “Hoş-hoş”, “Çarhim”

III ÇÄRÝEK

GÜNDOGAR HALKLARYNYŇ KLASSYK SAZY

1-nji tema. GÜNDOGAR MUKAMLARY

Gündogar halklarynyň klassyk sazy gadymdan biri-biri bilen özara bagly ýagdaýda ösdi. Esasan, Gündogar klassyk sazy «mukam» žanry arkaly aýrylmaz baglydyr. Orta we Ýakyn Gündogar halklarynyň sazyna laýyk ladlar, usullar, nala we bezeglerde örän köp umumylyk bardyr.

Samarkant şäherinde dabaraly ýagdaýda geçirilýän «Gündogar mukamlary» Halkara saz festiwalynyň ähmiýeti hem Gündogar klassyk sazynyň kömeginde milletlerara medeni gatnaşyklary gaýtadan dikeltmek we olara zamanabap mazmun bagyşlamakdan ybaratdyr.

Bu festiwal ÝUNESKO we saz boýunça Halkara Maslahaty tarapyndan tassyklanandan we onda özbek, täjik, türkmen, gyrgyz, gazak, azerbaýjan, owgan, eýran, türk, arap, hytaý, ýapon we başga millet halklary öz sungatlary hem-de klassyk sazларыny açyp görkezýärler.

● *D.Amanullaýewanyň Osman Azym şygryna ýazan «Gündogar mukamlary» festiwalynyň gimni diňlaň we aýdyň.*

GÜNDOGAR MUKAMLARY

(Festiwal gimni)

Sözleri *Osman Azymyňky* Sazy *Dilaram Amanullaýewanyňky*

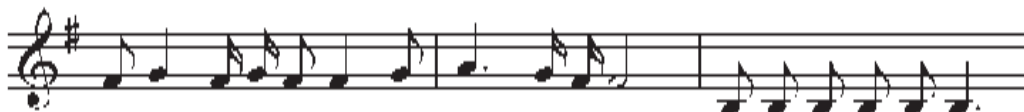

Dun-yo-ning ko'ng-li-ga sen ber-ding ha-yot, Ruhingdan, onaSharq,

ya-ral- di ba-yot. Kuy-la-moq shav-qi-da mo- hir o'-zing-san,

Ho-fiz o'-zing-dir-san, sho- ir o'-zing-san. Jo'r bo'l-gin in-son-ga

mu-si- qa- qa-not, Qo'-shiq-dan ko'n-gil-lar bo'l- g'u- si bun-yod.

Qo'-shiq-dao'r-tan-gan ti- lak- san, o Sharq! Jum-la- i ja-hon-gayurak-

san, o Sharq! Sa-lom, Sa-mar-qand -

Sharq dar-vo-za-si, Ta-ral ja-hon-ga -

Sharq ta-ro-na-si! Ta-ral ja-hon-

ga - Sharq ta-ro-na-si!

Dunyoning koʻngliga sen berding hayot,
 Ruhingdan, ona Sharq, yaraldi bayot.
 Kuylamoq shavqida mohir oʻzingsan,
 Hofiz oʻzingdirsan, shoir oʻzingsan.

G a ʻ y t a l a m a :

Salom, Samarqand – Sharq darvozasi,
 Taral jahonga – Sharq taronasi!

Joʻr boʻlgin insonga musiqa – qanot,
 Qoʻshiqdan koʻngillar boʻlgʻusi bunyod.
 Qoʻshiqda oʻrtangan tilaksan, o Sharq!
 Jumlai jahonga yuraksan, o Sharq!

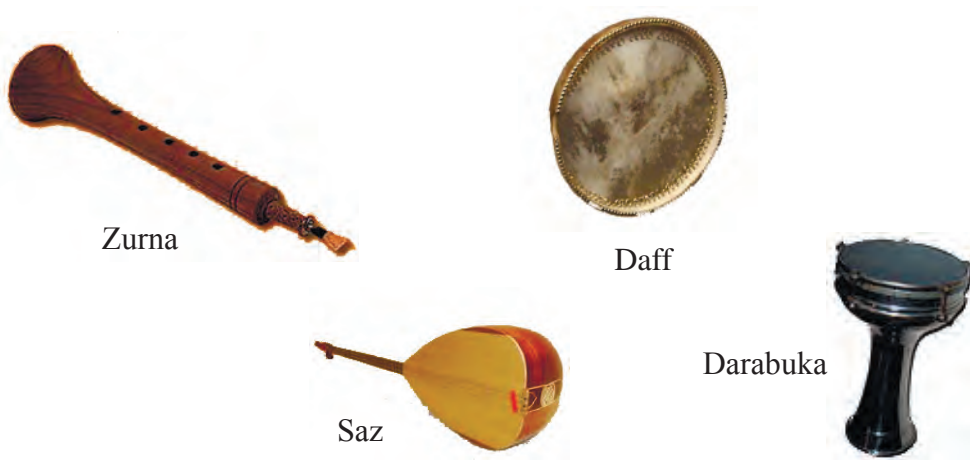
G a ʻ y t a l a m a :

- ?!
 •! 1. «Gündogar mukamlary» festiwaly hakynda aýdyp beriň.
 2. «Gündogar mukamlary»nyň wezipesi we ähmiýeti hakynda aýdyp beriň.
 3. «Gündogar mukamlary» festiwalynda haýsy millet sazandalary öz sungatyny görkezdiler?
 4. Şu tema boýunça test soraglaryny düzüň.

2-nji tema. TÜRK WE AZERBAÝJAN HALKLARYNYŇ KLASSYK SAZY

Türk sazy Orta Aziýa halklary, aýratynam, özbek sazy bilen köp tarapdan meňzeşdir. Türk sazynyň esasy žanryna «mukam» diýilýär we ol aşakdaky düzüm böleklerinden ybaratdyr – taksym, kor, basta, agyr samoiý, gündogarlylar, ýuruk samoiýlar, saz samoiýsi. Türk mukamlary çalnanda zurna, baglama, saz, kemança, tanbur, ýaýly tanbur (özbek satosyna meňzeş), kanun, ud, santur, dep, daff ýaly milli saz gurallary ulanylýar. Türklerde dini döp žanryndan azon, tawjid, mowlawiý oýun, zikr we başgalar giň ýaýran.

Zamanabap türk estrada sazy özüniň milli gündogara mahsus bolan oýunçylygy bilen dünýä meşhurdyr.

Azerbaýjan – türki halklaryň nesline degişli bolup, özüniň uzak geçmişine we milli gymmatlyklaryna eýedir. Azerbaýjan halkynyň sosial durmuşy esasynda, žanrlara baý bolan däbe öwrülen medeni mirasy toplanan. Olar, esasan, durmuşy aýdymlardan ybaratdyr.

Tasnifler azerbaýjan halkynyň usulda ýerine ýetirýän birnäçe düzümdäki aýdymlary bolsa, mukamlar erkin ýerine ýetirmäge esaslanan badiha usulyna degişli bolan uly klassyk žanrydyr.

Azerbaýjan halky saz gurallaryna hem baý. Halk arasynda tutek, tulupzurna, balabon, duduk, kemonça, saz, tar, daff, gabal, nagara, balanagara ýa-da dumbul ýaly milli saz gurallary giň ýaýran.

● *Türk we azerbaýjan halk sazларыndan diňläň.*

“Şark taronasy” festiwalynyň senasy. Sözleri U. Azimiňki.
Sazy D. Amanul laýewanyňky.

Berlen sazy anyk, rowan we sap sesde ýerine ýetiriň:

GYZYL GÜL

(Azerbaýjan halk sazy)

Ortaça çaltlykda

?!

1. Türk halk sazy barada nämeleri bilýärsiňiz?
2. Azerbaýjan halk sazy hem-de saz gurallary barada näme?

3-nji tema. **TÜRKMEN HALK KLASSYK SAZY**

Türkmenistan Orta Aziýa halkларыnyň arasynda gadymy taryha eýe bolan döwletlerden biridir. Onuň uzak geçmeşine mynasyp baý gymmatlyklary we milli däpleri şekillenen. Türkmenistanyň ýene bir dünýä belli tarapy, bu regiondan «Beýik Ýüpek ýolunyň» geçenliginde we gadymy ylym mesgenlerinden bolan Merw şäheriniň şu ýerde ýerleşenligindedir.

Ähli halklar ýaly türkmenlerde hem halk sazy onuň sada we klassyk ýolary bar. Türkmen halk sazýnda esasan zähmet, däp-dessur, medeni, epik we klassyk nusgalar öz beýanyňy tapýar. Halkyň arasynda giň ýaýran saz nusgalaryndan «Hüwdi» (alla), «Ýagyş ýagara geldi» (çagalar aýdymy), «Ýar-ýar», «Küşť depdi» ýaly birnäçe eserleri mysal edip getirmek mümkin.

Türkmen klassyk sazynyň esasy žanrlary: dessanlar, çeper edebiyat nusgalaryna esaslanan aýdymlardyr. Türkmen halk aýdym we sazларыnyň özboluşly tarapy, olar köpräk deklamasion, ýagny sözleýiş karakterinde ýerine ýetirilýär. Türkmen halk epik žanry ýerine ýetirijilerine «bagşy» diýilýär. Türkmenleriň iň gadymy dessany bu «Oguznama»dyr. Mundan başga olarda «Görogly», «Aşyk Garyp we Şasennem», «Asyl we Kerim» ýaly birnäçe dessanlar hem miras bolup galan.

Türkmen sazýndaky esasy saz gurallary: gyjak, dutar, tüýdük, dilli tüýdük we gopuzdyr.

⊙ “Zöhre jan Halk sazy“

Qish- da kish-mish pish-mas-mish. pish-sa kish-mish aish-mas-mish

ZOHRE JAN

♩ = 192

Türkmen halk sazy

GUŞLAR
(Çagalar hory için)

Sazy Weli Ahmedowyňky
Şermat Ýarmatow çagalar hory üçin işledi

Çaltrak
§

Ýeke-likde:

Gyş so-wul-dy ba-har gel-di

Sal-kyn ba-gy gök ot al-dy.

Ýekelikde:

Ge-liň, guş-lar saý-raň guş-lar ýa-şyl ba-ga

ýáy-raň guş-lar Ge-liň guş-lar, saý-raň guş-lar

ýa-şyl ba-ga ýáy-raň guş-lar ýáy-raň guş-lar.

lar. Ge-liň guş-lar, saý-raň guş-lar

ýa-şyl ba-ga ýáy-raň guş-lar Ge-liň guş-lar,

saý-raň guş-lar ýa-şyl ba-ga ýáy-raň guş-lar

ýáy-raň guş-lar.

Gyş sowuldy, bahar geldi,
Salkyn bagy gök ot aldy.

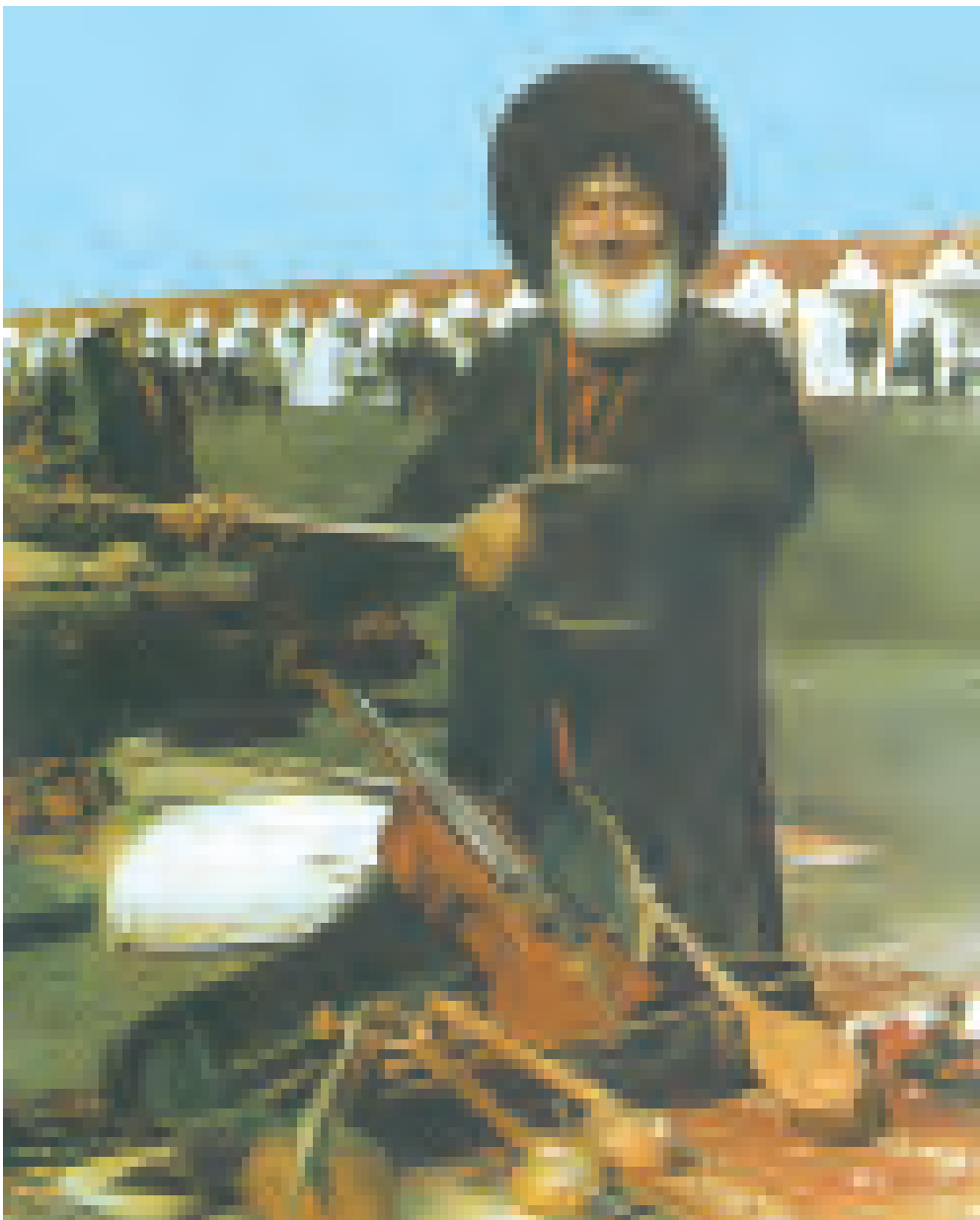
G a ý t a l a m a :

Geliň guşlar, saýraň guşlar
Ýaşyl бага ýáyraň guşlar.

Goýduk bezäp jaýyňzy,
Goýduk däne paýyňzy.

G a ý t a l a m a :

Geliň guşlar, saýraň guşlar
Ýaşyl бага ýáyraň guşlar.

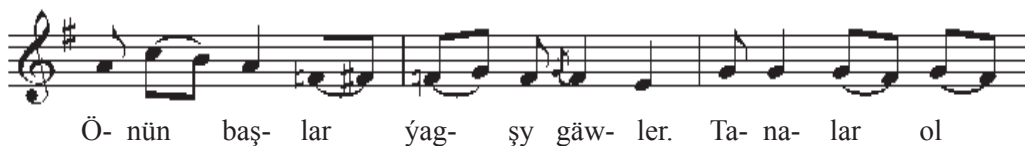
 Türkmen halk sazларыndan diňläň.

IL BILÄNI

Sözleri *Magtymgulynyňky*

Orta tizlikde

- ?! 1. Türk halk sazлары hakynda aýdyp beriň.
 2. Azerbaýjan halk sazы hem-de saz gurallary hakynda aýdyp beriň.
 3. Türkmen halk sazы we W.Ahmedowyň «Guşlar» aýdymy hakynda aýdyp beriň.
 4. Magtymgulynyň «Il biläni» aýdymyny bilelikde aýdyň.

4-nji tema. EÝRAN WE ARAP HALK KLASSYK SAZY

Eýran sazynyň taryhy kökleri özbek, täjik we türkmen halklarynyň medeniýetiniň gadymy sahypalary bilen aýrylmaz baglydyr.

Özbek we täjik sazynyň atasy – Barbod Marwiý (VII asyr) Eýran sazynyň esaslandyryjysy hasaplanýar. Beýik ata-babalarymyz – Abu Nasr al-Faraby, Ibn Sina, Rudaki, Firdöwsiy we başga akyldarlaryň saz ugrunda galdyran uly mirasy Eýranda hem milli ruhy gymmatlyk hökmünde hormatlanýar.

Özbek-täjik mukamlaryna meňzeş bolan Eýran sazynyň esasy žanryna «dastgah» diýilýär.

Eýranda 7 sany dastgah düzümi bar: Şur, Mahur, Humaýun, Segah, Çargah, Nowa, Rast-Panjgah.

Her bir dastgah öz nobatynda Mukaddima, Daromat, Karaşma, Guşa, Owaz, Çahor Muzrob, Baýoti Türk, Abu Ata ýaly düzüm böleklerine bölünýär.

Eýranda saz, tanbur, santur, tüydük, surnaý, ud, dep, çaň ýaly milli saz gurallaryndan giň peýdalanylýar.

 Eýran halk sazларыndan diňläň.

Litawra

Duduk, zurna

Tar

Eýran saz gurallary ansambly

Arap aýdymçysy
Ummu Kulsum

Arap halklary klassyk sazı. Arap halklary köne we baý sazçylyk дәplerine eýe. Bu sebitde täsirli we özbluşly terligi bilen tapawutlanýan samany, takasim, başraf muwanşah, mawwal, dar, kuba, maruf ýaly aýтым žanrlary hem-de tahlima, samany, takasim, başraf ýaly aýdym-sazlar giň ýaýran. Gadymda asly Merkezi Aziýada oýlap tapyılan ud sazı ähli arap halklarynyň milli saz guraly hasaplanýar. Şonuň ýalyda, üflenip çalynýan gurallardan – naý, surnaý, argul; kirişli saz gurallaryndan – konun, santur, rubap, tanbur; kakylýan saz gurallaryndan – nagara, daff, tabla araplarda giňden ulanylýar. Dini dāp-dessurlar žanrlary – tawjid, madh, zikr, remezan aýdymlary arap sazıynda ozaldan şekillenip gelipdir.

Arap sazınyň meşhur wekillerinden Ummu Kulsum we Said Darweşin atlary dünýä meşhurdir.

GÜL BILEN KEBELEK

Sözleri *N.Baýramowıñky*

Sazy *D.Nuryýewiñky*

Allegro moderato

mf

1. Gül bi- len ak ke- be- lek, I- ki- si hem o- wa- dan.

I- ki- si hem dem al- ýar Ýaý- lam- da päk ho- wa- dan. A ...

A ... I- ki- si hem dem al- ýar

Ýaý- lam- da päk ho- wa- dan. //ýaý- na- ýar, heý.

2. Gül bilen ak kebelek
Säher çagy birleşýar.
Ikisem gujaklaşyp,
Mylaýmja gürleşýar.

A ... Ikisem gujaklaşyp,
Mylaýmja gürleşýar.

3. Sährama ir säherler
Gunuñ nury paýraýar.
Göl bilen ak kebelek
Ýaýlamda şat ýaýnaýar.

A ... Göl bilen ak kebelek
Ýaýlamda şat ýaýnaýar.

- ?! 1. Eýran sazynyň atasy Barbod Marwiý hakynda nämeleri bilýarsıñız?
 •• 2. Dastgah düzümleri we Eýran milli saz gurallary hakynda aýdyp beriň.
 3. Arap halk sazy barada we milli saz gurallary barad aýdyp beriň.

5-nji tema. HYTAÝ WE UÝGUR HALK KLASSYK SAZLARY

Hytaý gadymy we baý medeni mirasa eýe ýurt. Hytaý sazy, esasan halk aýdymlary gadymdan pentatonika seshatarlaryna esaslanylár. Tan dinastiýasy döwründe hytaý sazynyň esasy perdeleri we seshatarlary Lýuý-lýuý düzümi esasynda şekillendi. XII-XIV asyrlarda gadymy hytaý operasy ösdi. XIX asyrda bu žanryň 300-den artyk şekilleri emele geldi. Aýdym, reçitativ tans we saza esaslanan hytaý operasynyň klassyk nusgasy hökmünde Pekin sazly teatry Sitszuý giň ösen.

Häzirki hytaý sazynyň meşhur kompozitorlary Si Sin-Haý, Nýe Er, Çjan Şu, Huan Sen, He Ju Tin we başgalaryň döredijiliginde ösýär.

Häzirki zaman hytaý sazy meşhur kompozitorlary Si Sin-Haý, Nýe Er, Çžan Şu, Huan Sen, He Lu-Tin we başgalaryň döredijiliginde ösýär.

Sona

Hutsin

Kato

Uýgur halky köp asyrlyk taryha eýe bolup, özüniň baý medeni mirasy bilen Merkezi Aziýa halklarynyň arasynda aýratyn orun tutýar. Uýgur halk saz sungaty iki ugurda ýagny folklor we agzeki gadymy kesbiý saz ugrunda emele gelipdir.

Uýgur kesbiý sazy üç sany uly regiona bölünýär. Bular Kaşgar, Kumul (merkezi Turfon) we Ili jülgesi (merkezi Gulja). Kesbiý sazda Ili jülgesiniň san sungaty öňde baryjy hasaplanýar. Uýgur sazynyň kesbiý düzümine girýän žanrlar: mukam we mukam düzümine girýän žanrlar – dessan, nohşo we senem. Uýgurlaryň

İn gowy saz gurallary: tanbur, dutar, safoil, kaşgar rubaby, gyjak, nagara we surnaý. Adatda, saz ýerine ýetirijilere halk arasynda mukamçy, dessançy, nahşyçy, sanamçy, meşrepçi, usulçy, aýdymçy we sazçy ýaly sözleri bilen atlandyrylýar. Uýgur sazy mahsus özüne çekiji we köptaraplydyr.

● *Hytaý we uýgur halklarynyň sazларыndan nusgalar diňläň.*

Aşakdaky sazy dirižýorlyk edip, notalary anyk, rowan we sap ses bilen ýerine ýetiriň:

1. Hytaý halk klassyk sazy we hytaý operasy barada nämeleri bilýärsiňiz?
2. Uýgur halk sazy we mukamlary barada aýdyp beriň.
3. “Gül bilen kebelek” aýdymynyň awtory kim? Aýdymy synpdaşларыňyz bilen bilelikde ýerine ýetiriň.

6-njy tema. ÝAPON WE HINDI HALK KLASSYK SAZY

Ýapon teatrynyň aktrisasy

Ýaponiýa gadymdan Hytaý we Koreýa halklary bilen ýakyn medeni gatnaşyklar ornadyp, soňra Orta asyrlarda öz adalarynyň araçäginde çäklenip galdy. XIX asyrdan Ýaponiýanyň medeniýetinde Ýewropanyň täsiri güçlendi. 1879-njy ýylda Saz sungaty instituty, 1886-njy ýylda bolsa, Tokio saz mekdebi düzülde we bu okuw jaýларында ýaponiýalylar günbatar döwletleriniň medeniýeti bilen tanyşyp başlady. Ýaponiýa sazynda saz gurallary žanrlary ösendir – milli saz gurallary-sýasisen we kato giň ýaýrapdyr. Ýaponiýa buthanalary we saraý dabaralarynda şekillenen kogaku sazy ansambl bilen bilelikde

aydym we tanslar bilen yerine yetirilär. Yapon kesbiy sazynyň başga žanry kogaku samuraýlar döwründe döräp, aydym, tans we saz gurallarynyň görnüşlerinden düzülen. Yaponiýada, şeýle hem, no we kabuki sazly teatr žanrlary emele gelipdir.

Häzirki zaman yapon kompozitorlarynyň milli däpleri we Ýewropa saz şekillerini Yaponiýa sazy esasynda ösdürip doredijilik edýärler. Yapon dirižyorlary Kasaku Yamada we Hide Moru-Kanoa, skripkaçylardan Masuko Ksiode we Yakko Soto, kompozitorlardan yasuki Akudagowa, Massao Oki, Asude, Kiosi we başgalaryň doredijiligi dünýä meşhur.

Hindi sazynyň ökde yerine yetirijilerinden kimleri bilýärsiňiz?

Hindistan döwleti dünýä möçberinde beýik saz sungatynyň watanydygy hemmä mälim. Orta Aziýa we Hindistan sungatlarynyň şeýle hem hideriň «Santur» saz gurallarynyň özbek «çaň»yna, «bansury»nyň «naý»a meňzeşligi

Hindi sazandasy ýaly we ýene başga birnäçe mysallary getirmek mümkin.

Hind halk saz žanrlary örän baý we dürli-dürlüdir. Munda dürli görnüşli folklor žanrlary bilen bilelikde dünýä meşhur bolan klassyk žanr «Raga»lary hem aýratyn bellemek gerek. Hind ragalary öz ornunda özbek-täjik «Şaşmakom»y ýaly kämil görnüş we filosofik görnüşdäki žanr hasaplanýar.

Hind saz gurallary hem örän dürli-dürlüdir. Hind klassyk sazyny dünýä tanatmakda ökde yerine yetirijileri Aýan Akbar Hon, Hariprost we Ýu.W.Narayaposwaly ýalylyryň goşandy uludyr.

Setor

Tabla

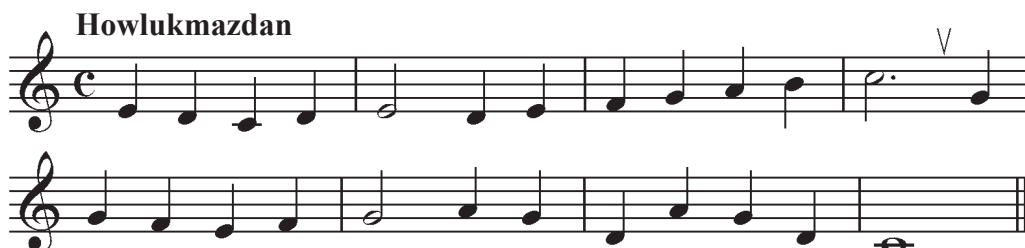

Bansuri

● *Yapon we hindi halk sazyndan nusgalar diňläň.*

 Aşakdaky sazy dirižýorlyk edip, nota garap ýerine ýetiriň:

Howlukmazdan

1. Gadymda Ýaponiýa haýsy halklar bilen medeni aragatnaşygy ýola goýupdyr?
2. Meşhur ýapon kompozitor we dirižýorlary barada aýdyp beriň.
3. Rajalaryň mukam žanryna mahsus aýratynlyklary barada aýdyň.

7–8-nji tema. GAZAK WE GYRGYZ HALK SAZY

GAZAK HALK SAZY

Gazak halkynyň saz medeniýeti köp taraplary bilen gyrgyz halkynyň medeniýetine ýakyn. Gazaklar geçmişde göçüp ýaşayan halk bolup esasan, çarwaçylyk bilen meşgullanypdyr. Saz sungaty esasan, agzeki dâp-dessur görnüşinde ösüpdir. Ol halk aýdymçylygy, dessançylyk, saz gurallary kesbiý žanryna degişli akyn (professional) derejedäki saz nusgalarydyr.

Gazaklar aýdymy – «an» we «ölen» diýip aýdýarlar. Aýdymçylara bolsa «ançy», «ölençi» diýip aýdýarlar. Dessan gazak saz sungatynda çuňňur taryha eýe bolan öňdebaryjy žanrlardan hasaplanýar. Meşhur dessanlary “Kyzjibek», «Aýman we Şolpan» we başgalar. Dessan esasan dombyra sazy bilen ýerine ýetirilýär. Bu žanra olar «jyr» diýýärler we ýerine ýetirijä bolsa «jyrçy» diýýärler. Şonuň bilen birlikde gazak halkynyň

arasynnda «aýdyşyk» žanry giň ýaýran. Saz gurallary bolsa sosial durmuşdan gelip çykan. Munda dombyra, gopuz, sybyzgy, şangopuz, ýalylary mysal getirmek mümkin.

Gazak halk saz medeniýeti XIX we XX asyrlarda Ýewropa sazynyň täsiri astynda giň ösdi.

Gyrgyz halk sazy. Gyrgyzlar türki halklar toparyna girip, etnik taýdan gazaklara ýakyn hasaplanýar. Gyrgyz sazynda giň manydaky aýdym žanryna «İr» diýip aýdylýar. Şol sanda, bu şekil dürli şertler we

däpler bilen bagly bolan aýdymlarda giňden ulanylýar.

Munda zähmet, dürli döp-dessur, medeni we lirik keýpdäki aýdymlar hem-de nesihat berýän terbiýeçilik ähmiýetli aýdymlary hem aýdyp geçmek gerek. Gyrgyz halk sazynda dessançylyk birneme gadymylygy bilen tapawutlanyp durýar. Mazmun taýdan köpräk rowaýata öwürülen gahrymançylyk mowzuglaryna esaslanýar. Munda legendar halk gahrymany «Manas» hakyndaky dessan örän meşhurdyr. Şolaryň hatarynda “Kyzjibek” dessany halkyň arasynda giň ýaýran.

Çangopuz

Dombyra

Kobuz

Dessan ýerine ýetirijilerini esasan «akym» we köplenç «manasçy» diýip hem atlandyrylýar.

Saz gurallary onçakly köp däl. Bu ýerde esasan çirtip çalynýan «komuz», kemanly saz guraly «kilk», üflenip çalynýan saz guraly «çono» we «demir komuz» (worgan) atly saz gurallary döredijiligi hem milli ugur boýunça öz ösüşini dowam etdirip gelýär.

Gazak we gyrgyz halk sazларыndan nusgalar diňläň.

Aşakdaky sazy dirižýorlyk edip, nota garap ýerine ýetiriň:

- ?! 1. Gazak halkynyň ruhy medeniýeti köp taraplary bilen haýsy halka ýakyn gelýär?
 2. Halk sazy gazak halk däpleri bilen ýugrulan ýagdaýda nähili žanrlar görmüşinde emele gelýär?
 3. Çuňňur taryha eýe bolan «dessan» žanry we saz gurallary hakynda aýdyp beriň.
 4. Gyrgyz halk sazynyň häsiýetli taraplaryny aýdyp beriň.

9-nyj tema. GÜNDOGAR HALKLARYNYŇ PROFESSIONAL SAZYNYŇ MEŇZEŞLIGI

Bize mälim bolşy ýaly, dünýä halklary ozaldan biri-birleri bilen syýasy, sosial, söwda-satyk we medeni gatnaşykda bolupdyr. Her bir halkyň gözel, kämil we özboluşly däpleri, adaty, başga halklaryň däplerine öz täsirini ýetirýär. Muny biz häzirki döwrümizdäki ýaşlarymyzyň arasynda günbatar estrada usulyndaky saz žanrlarynyň ýaýramagy bilen deňeşdirsek dogry bolardy. Diýmek, geçmişden halklaryň dürli durmuş düzümlerinde başga halk däplerine meňzeýän hadysa anyk bolýan eken. Biz şu faktory professional saz sungaty ulgamynda göz önüne getirmäge çalyşýarys.

Adatda, saz eseriniñ «ady», «ses hatary», «teksti» bolýar. Asyrlaryñ dowamyn-da halklaryñ özara gatnaşyklarynda bolsa atlar (sözler), eserleriñ düzüliş şekilleri, söz düzülişleri, saz gurallarynda meñzeşlikler köp bolupdyr. Şol sanda, mukamlaryñ atlarynda, umuman alanda bu düzüme makomat diýilýär. Käbir halklarda özgeçe (hindilerde raga, magrib, araplarda nuba) atlandyrylan bu saz görnüşi ýerli sazyñ in uly görnüsidir. Gündogar halklarynyñ saz gurallary bilen hem örän köp meñzeşlikler bar. Şol sanda rubap sazy, geçmişde gündogar halklarynda «Rebaba», «Rabab» atlary bilen giñ ýaýran. Tanbur sazy hem hindlerde – tamera, araplarda – tambura, uýgurlarda – tombur diýip atlandyrylyp gelinýär. Kakylyp çalynýan saz gurallary birnäçe gündogar halklarynda daf, daff, dapp, def sözleri bilen duş gelşi ýaly, üflenip çalynýan sazlar hem naý, nyeý, neý, noý, surnaý bolsa – zurna, surna, romi diýip ulanylýar. Bu ýagdaý diñe olaryñ atlarynda däl, eýsem sazларында hem aýdyñ görnup durýar. Şuny aýratyn belläp geçmek gerek, ol hem bolsa, bular gündogar halklarynyñ durmuş derejesi, dini, edýän işleriniñ birliginden gelip çykandyr. Şol sebäpden, gündogar halklarynyñ däpleriniñ köp taraplarynda biz dürli meñzeşlikleriñ bardygynyñ şaýady bolýarys.

◎ *Gündogar halklaryñ saz mirasyndan nusgalar diñläñ.*

Ашакдакы sazy dirižýorlyk edip, nota garap ýerine ýetiriñ:

- ?! 1. Mumtoz musiqada o‘xshashlik jihatlarini sanab o‘ting.
 2. Maqomlar tizimida umumiy nomlanish qanday ataladi?
 3. Sharq xalqlarining o‘xshash cholg‘ulari nomlarini aytib bering.

YAPON TEATRY

Yapon halk teatrynyň özboluşly taryhy bar. “Noo”, “Bugaku” we “Kabuki” diýlip atlandyrylýan adaty yapon teatrynyň şekilleri emele gelip, iş alyp barypdyr we ösüpdür. Halk teatrynyň iň gadymy şekli “Noo” diýlip atlandyrylyp, IV asyrda esasy yapon adaty teatrynyň ilkinji görnüşini düzüpdür. Onuň döredijilik işleri hem özboluşlylygy bilen tapawutlanýar. Iň möhümi, ony ýönekeýlige esaslanan teatr ýada görkezme diýmek mümkin. Teatryň sahnasy islendik dekorasiýany ret edipdir. Onda zerli fonda sahna daragty çyzylan uly ýüpek mata çekilipdir. Şunuň bilen birlikde, birnäçe sebetjiklerde ýaşyl güllar goýlupdyr. Bu stil bir ýarym asyryň dowamynda üýtgeşsiz amalda bolup gelipdir.

Görnüşü haýal, dabaraly depginde geçýär. Diňe aktýorlar tarapyndan gerekli depginli hereket etmeli bolanda nagaralaryň sesinden peýdalanylýar. Teatryň ähli spektakllary pantomima stilinde goýulýar. Ýagny, aktýorlar sessiz oýnaýarlar. Sýužet esasan gadymy ertekilere we rowaýatlara, şunuň bilen birlikde, Budda durmuşynyň taryhyna esaslanýar. Kä ýagdaýlarda görnüşde ertakiçi gatnaşýar. Onuň damakdaky we gepleşige ýakyn ýerine ýetirmegi aktýorlaryň hereketlerine laýykdyr. Olar açyk geým geýip rol ýerine ýetirýär, ýagdaý talap etse gorkuly nykap geýýärler. “Noo” teatrynda diňe erkekler oýnaýar. Aýallaryň roluny adatda çagalara tabşyrýarlar.

XII asyra gelip yapon teatrynyň “bugaku” şekli peýda bolýar. Munda, esasan, Budda dini döp-dessurlary suratlandyrylýar, onuň esasy bölegi tansçylaryň nykaplardaky hereketleri arkaly aňladylypdyr. Onda aktýorlar bilen bile naý, litawra, mis tarekalar

bilen sazçylar hem gatnaşypdyrlar (ýagny, “bugaku” ansambly). Aktýorlar Buddalaryň durmuşyndan hekaýa edýän sahnalary ýerine ýetiripdirler. Saz gurallary bolsa “jady” aýratynlyklaryna garap saýlanypdyr.

“Kabuki” teatry Ýaponiýada XVII asyryň ahyryna gelip şekillenipdir. Onuň öňki teatrlardan tapawudy, şäher medeniýetine uýgunlaşanlygyndadyr. “Kabuki” sözüniň özi gýşarma manysyny aňladýar. Beýle ady almagyna sebäp, bu teatr öňkülerinden ýiti tapawutlanypdyr. Ýöne, sahna dekorasiýalarynda tapawut duýulmaýar. Binanyň diwarlary fon wezipesini ýerine ýetirýär. “Kabuki” teatrynda hem rollary diňe erkekler ýerine ýetiripdirler. Görnüşler tanslardan we olary çalşyryp durýan dramatik sahnalardan düzülipdir. Şu sebäpli “Kabuki” teatrynyň aktýorlary üçin diňe bir hereketler däl, eýsem olaryň ses mümkinçilikleri-de uly ähmiýete eýe bolupdyr.

Ýapon halk teatrlary özünüň sadalygyna, ýönekeýligine we milli aýratynlyklaryna wepalylygy bilen tapawutlanýar.

BARLAG IŞI

1. Samarkantda her iki ýylda geçirilýän festiwal haçan başlanypdyr we ol nähili atlandyrylýar?

A) 2000-nji ýylda “Baýsun bahary” B) 1997-nji ýylda “Şark taronalary” C) 2000-nji ýylda “Baky дәpler”

2. Baglama – haýsy halkyň milli saz guraly?

A) Türk B) Gazak C) Hindi

3. Türkmenlerde “Alla” sözi nähili atlandyrylýar?

A) Alla B) Jiji C) Hüwdi

4. Eýran professional sazynyň esasy žanryny tapyň.

A) Dastgoh B) Raga C) Makam

5. “Şark taronalary” nähili festiwal?

- A) Halkara kino festiwaly B) Halkara aýdym-saz festiwaly
C) Çagalar festiwaly.

6. Gyrgyz halk sazyna aýdym žanry nähili atlandyrylýar?

- A) Manas B) Ir C) Jirow

7. Gündogar halklaryna degişli saz gurallaryny belgiläň.

- A) Fortepiano, skripka, truba, arfa
B) Balalaýka, dombyra, garmon, fleýta C) Tanbur, ud, setor, rebab

8. Koto - saz guraly haýsy halka degişli?

- A) Arap B) Ýapon. C) Hindi

9. Raga žanry haýsy halyň sazyna duşýar?

- A) Türklerde B) Ýaponlarda C) Hindilerde

10. Araplaryň maşhur aýdymçysynyň ady?

- A) Ummu Kulsum B) Aýşwari C) Lata Mangeşkar

IV ÇÄRÝEK

ÝEWROPA KLASSYK SAZY HAKYNDÄ DÜŞÜNJE

1-nji tema. ÝEWROPA KLASSYK SAZY

Ýewropa klassyk sazynyň – opera, kantata, oratoriýa, balet, simfoniýa, uwertyura, sonata ýaly köp sesli žanrlaryna degişli ilkinji nusgalary Orta asyrlarda peýda bolupdyr. Bu žanrlarda eserler döretmegiň kanunlary hem şol döwürlerden emele gelip, bu günki günde beýik ösüş derejesine göterildi.

Opera – XVI asyryň ahyrynda Italiýada peýda bolup, onuň taryhy-gahrymanlyk, taryhy-romantik, epik, legendar, lirik, dramatik, çeper mowzularda ýazylan görnüşleri bar bolup, klassyk nusgadaky görnüşleri J.Werdi, H.Gluk, W.Mosart ýaly Ýewropa kompozitorlary tarapyndan döredilen.

Kantata we oratoriýa žanrlary bolsa opera bilen bir döwürde peýda bolupdyr. Olar ýekelikde, hor we orkestr üçin ýazylan köp bölekli uly eserler hasaplanýar.

Balet – fransuzçadan alnan söz bolup, «tans edýärin, oýnaýaryn» diýen manyny aňladýar. Fransuz kompozitory J.B.Lýulli bu žanrda ilkinji nusgalary döredip, dürli tans sazларыndan, ölçeglerinden peýdalanydyr. Balet žanry rus sazyny ýokarlandyrandygy hemmä mälim.

Simfoniýa – XVIII asyrdä peýda bolupdur we tiz arada örän uly we çylşyrymly saz žanry görnüşinde bütin dünýä ýaýrapdyr. Bethowen, Mosart, Şubert, Çaykowskiý, Borodin ýaly dünýä ykrar eden kompozitorlar simfoniýanyň klassyk nusgalaryny döredipdir.

Ýewropa klassyk sazyna «sonata», «ballada», «prelýudiýa», «kwartet» ýaly onlarça saz eserleri hem peýda boldy. W.Mosart, J.Gaydn, L.Bethowen ýaly kompozitorlaryň döredijiliginde bu žanrlaryň beýik nusgalary peýda boldy.

Yewropa klassyk sazında organ sazy aýratyn orun tutýar. Howanyň kömeginde çalyňýan bu uly klawişli saz guraly üçin I.S.Bah, Gendel ýaly kompozitorlar eser ýazypdyr. Bu žanrdaky eserler ynsanyýete aýratyn güýç we kuwwat berýär. Bu žanrlar özbek sazyna XX asyrdan başlap girip geldi.

ELIZAGA

Sazy *Lýudwig Wan Bethoweniňki*

Çaltlandyryp

The musical score is written for piano in 3/8 time. It consists of three systems of music. The first system begins with a piano (*pp*) dynamic and features a melodic line in the right hand with a slur and a crescendo hairpin, and a rhythmic accompaniment in the left hand. The second system continues the melodic and rhythmic patterns. The third system includes a first ending (marked '1.') and a second ending (marked '2.'). The second ending leads to a section marked mezzo-forte (*mf*), where the melodic line continues with a slur and a crescendo hairpin, while the left hand maintains its rhythmic accompaniment.

 Kantata – ýeke sazandalar, hor we orkestr üçin ýazylan iri wokal-simfonik žanr. Onda reallyk esasan hor, ariýa, ansambl we saz gurallary sazларыnda görkezilýär.

Oratoriýa – edil kantata ýaly, ýeke sazandalar, hor we simfonik orkestr üçin ýazylan köp bölekli sazly eser. Esasan sahnada däl, eýsem konsert şertindäki ýerine ýetirmäge niýetlenen.

Kantata oratoriýadan esasan göwrümi bilen, ýagny kiçiligi, mazmun taýdan birmeňzeşligi hem-de dramatik ösmänligi bilen tapawutlanýar.

Balet bolsa iri sazly sahna eseri bolup, eňçeme saz žanrlaryny öz içine alan sintkretik sazly žanrdyr. Baletde esasan çeper eserler saz arkaly tans (horeografiýa) obrazlary bilen uýgunlykda aňladylýar. Ýagny dramatik tema tans, yşarat, geýimler (lybaslar), hereketler we saz bilen açyp görkezilýär.

 Aşakdaky saza dirižýorlyk edip, notalaryny anyk, dogry we arassa ses bilen aýdyň.

- ?! ..
1. Köp sesli saz žanrlaryndan haýsylaryny bilýärsiňiz?
  2. XVI asyryň ahyynda Italiýada peýda bolan operalar nähili temalara bagyşlanan? Opera döreden haýsy Ýewropa kompozitorlaryny bilýärsiňiz?
  3. Kantata, oratoriýa we balet žanrlary hakyynda aýdyp beriň.
  4. Simfoniýa haçan peýda bolupdyr we simfoniýa döreden haýsy kompozitorlary bilýärsiňiz?

2-nji tema. WOLFGANG AMADEÝ MOSART

Wolfgang Amadeý
Mosart (1756–1791)

Daşary ýurt kompozitorlarynyň içinde dünýä belli bolan kompozitor awstriýaly Wolfgang Amadeý Mosartdyr. Ol 1756-njy ýylyň 27-nji ýanwarynda Awstriýanyň kiçik bir şäherjigi Zalsburgda köşk kompozitory we organçysy Leopold Mosartyň maşgalasynda dünýä inipdir. Mosartyň saza bolan ukyby 3 ýaşyndan başlap aýdyň duýlup başlapdyr. Ol klawesinde sagatlap meşgullanýardy, dogany 8 ýaşly Annanyň çalan sazларыny bir eşidenden ýalňyşsyz gaýtalap çalyп berip bilýän eken. Atasy Leopold oglunyň saza bolan ukybyna ykrar bolup, onuň bilen ymykly meşgullanyp başlady. Wolfgang Mosart 6 ýaşynda klaw-

isinde gowy çalyп bilýän derejä ýetýär we birinji eserlerini, kiçi göwrümdäki pýesalary ýazyp başlaýar.

Ýedi ýaşyna ýetende Mosart dogany Anna bilen bilelikde Fransiýa korolynyň rezidensiýasy – Wersal köşgünde konsert berýär. Çagalar ilki birnäçe çylşyrymly eserleri çalyп hemmäni haýran galdyрýарlar. Sonra Wolfgang Mosart skripkasyny alyп birnäçe eserleri örän uly ussatlyk bilen çalyп berýär. Dogany Anna oňa klawesin çalyп goşulyşýar. Köşge jemlenen myhmanlar Wolfgang bilen gyzyklanýарlar. Ol birinji gezek görýän nätаныş eserlerini nota seredip togtamazdan, birkemsiz çalyрды. Berlen saz bölegine hem dürli-dürli bezegler goşup dürlüçe çalyп berýär. Myhmanlaryň çalan saz bölegini hiç gynammazdan gözi daňylgy halda çalyп berýär.

Onuň ady başga şäherlere hem ýaýрды. Ol birnäçe ýylyň dowamynda Wena, Pariž, London, Çana, Brýussel, Ženewa ýaly birnäçe şäherlerde konsert berdi.

Atasy Leopold ogly Wolfganga saz ýazmagyň syrlaryny, kompozisiýany pugta öwretdi. Netijede 8 ýaşly Mosartyň birinji

kitabý Parižde çapdan gykdy. Mosart on iki ýaşynda özüniň birinji operasyny döretdi.

Wolfgangyň atasy Leopold Mosart çagalarynyň her taraplaýyn çuň bilim almagyna şert döredip berdi. Ýaş Mosart daşary ýurt dillerini, taryh, geografiýa, arifmetika we beýleki ylymlardan hem ýeterli bilim aldy. Ol Parižde, Londonda opera teatrlaryna we simfonik orkestriň konsertlerine tiz-tiz baryp durýardy.

Wolfgang Mosartyň Italiýa atasy bilen eden syýahaty onuň durmuşynda öçmejek yz galdyrýar. Italiýa şäherleriniň baý arhitekturasy, gözəl tebigaty, muzeý we teatrlary ýaş Mosarty ýene-de ylhamlandyrdy.

Birnäçe aýyň dowamynda Mosart Italiýadaky iň ökde saz nazaryýetçisi Padre Martiniden kompozitorlyk syrlaryny öwrendi. Okuwyň ahyrynda 14 ýaşly Mosart synaglardan ýokary derejede geçip, Boloniýa Saz Akademiýasynyň hormatly agzasy diplomyny almaga miýesser boldy.

Täze täsirler we täze ylhamlar bilen ol örän köp saz eserlerini döretdi. «Figaronyň öýleşşi», «Jadyly fleýta» operalary, birnäçe simfoniýalar, fortepiano üçin ýazylan sonatalar, konsertler, hor üçin aýdymlar onuň döredijiliginiň önümi boldy.

Emma ýerli aristokratlar Wolfgang Amadeý Mosartyň beýik talantyny ýeterli gadyrlamaýar. Oňa hyzmatkär, baý adamlaryň göwnüni almak üçin hyzmat edýän ýönekeý bir gyzykçy hökmünde seretdiler. Mosart bolsa saza durmuşy zerurlyk bolan möhüm iş ýaly garady.

Mosart jemi 36 ýyl ýaşady. Emma şu gysga döwrüň içinde baý saz mirasyny galdyrdy. Bütün dünýä adamlary ony beýik kompozitor hökmünde ykrar edýärler we onuň eserlerini söýüp diňleýärler.

⊙ *W.A.Mosartyň eserlerinden ýa-da mugallymyň ýerine ýetirmeginde «Bahar küýsegi» eserini diňläň.*

BAHAR BUÝSANJY

(Özbek dilinde)

Sözleri *A.Owerderiňki*
Safar Barnoýew terjimesi

Sazy *W.A.Mosartyňky*

Kel- gin, ba- hor, qay- ta ya-na gul- la- sin qir- lar, Chul-
di- ra- gan ir- moq- lar- dan yay- ra- sin dil- lar. Qush-
lar so- zi, qu- yosh nu-ri ko'z- la- ri- miz och- sin, O't-
loq- lar-da o'y- noq- lay- lik, zavq- la- ri- miz tosh- sin.

Sonata žanry. Saz döredijiliginde duşýan belli bir žanrlaryň arasynda sonata žanry özüniň köpçülikleýinligi bilen tapawutlanýar. Sonata žanry esasan gural sazynyň sazly şekli hasaplanýar. Köpräk fortepiano üçin döredilen eserlerde duşmagy amalyýetden mälimdir.

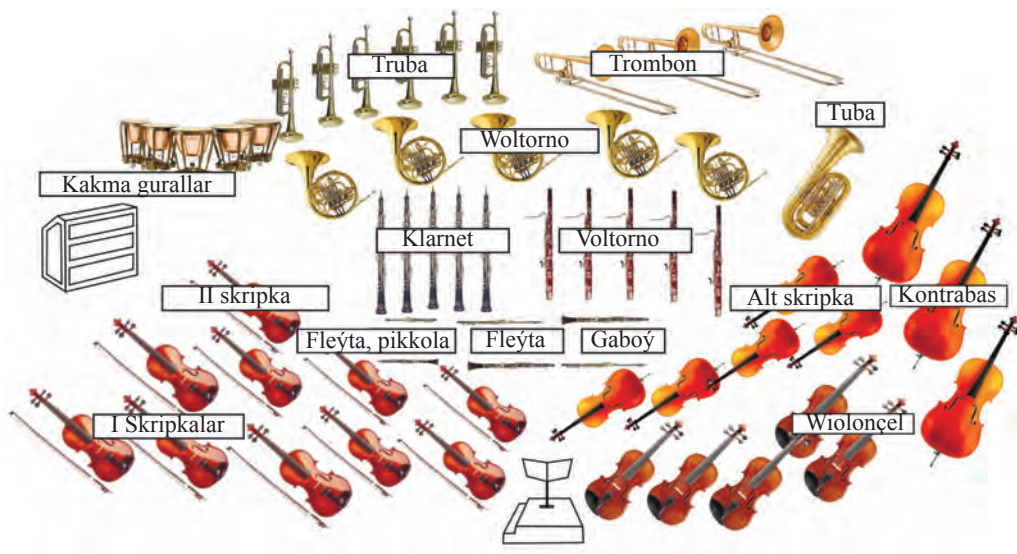
Sonata žanry – iki temanyň bir-birine garşylykly hereketine esaslanan şekildir. Sonata žanry – baş tema bilen kybapdaş temalaryň aýratyn ýaňlanmagy, olaryň bir tonallykda ýaňlanmagy we olaryň garşylykly utgaşyklygyny aňlatmagy bilen häsiýetlenýär. Onuň esasy duşýan şeklindäki düzüm bölekler aşakdakylardan ybaratdyr: ekspozisiýa – ösdürme – repriza – koda.

- ?! 1. W.A.Mosart näçe ýaşyndan başlap saz eserlerini döredip başlapdyr?
2. Onuň dogany Anna bilen beren konsertleri hakynda aýdyp beriň.
3. Mosart özüniň birinji operasyny näçe ýaşynda ýazdy?
4. Mosartyň bilim almagy üçin döredilen şertler nähilidi?
5. Mosartyň Padre Martiniň şägirdi bolmagy we Boloniýa Saz Akademiýasynyň hormatly agzasy diplomyny almagy hakynda aýdyp beriň.

3-nji tema. SIMFONIYA BARADA DUSUNJE

«Simfoniya» sözi ýunan dilinden alnan bolup, iki – «sun» (bilelikde) we «fone» (ses) sözlerinden düzülýär. Ol birnäçe saz gurallarynyň bilelikde çalynmagy netijesinde emele gelýän saz eseri hasaplanýar.

Simfoniýalar, adatda, simfonik orkestrde ýerine ýetirilýär. Käte oňa hor we ýekelikde aýdýan aýdymçylar hem goşulýar. Simfonik orkestriň haýsy saz gurallaryndan düzülendigini siz gowy bilýärsiňiz. Doly simfonik orkestrleriň düzümi takmynan aşakdaky ýaly düzülýär.

Simfoniýalar, adatda, 4 bölekden ybarat bolýar:

- I bölek sonata allegro görnüşinde ýazylýar;
- II bölek lirik karakterli, agyr depginde ýerine ýetirilýär;
- III bölek menuet ýa-da skerso karakterinde ýazylýar;
- IV bölek rondo görnüşinde, ýagny käbir bölek aýdymyň gaýtalanmagyna meňzäp, her gezek gaýtadan çalynýar. Bu bölek, adatda, dabaraly we joşgun häsiýete eýe bolýar.

Simfoniya žanryny nemes, çeh, italyan, fransuz we awstriyalı kompozitorlar doredipdir.

Simfoniyanıñ klassyk görnüşlerini Ý.Gayıdn, W.Mosart, P.Çaykowskiy, S.Prokofyew, D.Şostakowıç yaly daşary ýurt kompozitorlary doredipdirler. Özbek saz doredijileriniñ arasynda M.Aşrafıy, I.Akbarow, T.Kurbanow, S.Jalil, M.Tajiýew, B.Lutfullaýew, M.Bafoýew we başgalar simfonik saz žanry boýunça ilkinji eserleri doreden kompozitorlar hasaplanýar.

Simfoniyanıñ yönekey we göwrümi kiçijik bolan görnüşleri hem bar, oña simfonetta diýilýär. Bir bölümden ybarat bolan simfonik esere «simfonik poema» diýilýär.

● *W.Mosartyň eserlerinden nusga diňläň (40-njy simfoniya).*

W. MOSART

(40-njy simfoniya)

Ortaça çaltlykda

Simfoniýanyň düzüm bölekleri. Simfoniýa – orkestr üçin niýetlenen iri sazly eser. Adatda, Simfoniýalar dört bölekli bolýar: 1-nji bölek – sonata allegrosy şeklinde; 2-nji bölek – üç bölekli sonata ýa-da wariasiýa şeklinde; 3-nji bölek – üç bölekli (başga böleklere garanda janlyrak ýerine ýetirilýär); 4-nji bölek – rondo ýa-da wariasiýa şeklinde bolup, dabaraly jemleýji bölek hasaplanýar.

Saz döredijiligi amalyýetinde kompozitorlar 1 bölekli we 2 bölekli simfoniýalar hem döredipdirler.

- ?! ..
1. «Simfoniýa» sözüniň kesgitlemesini aýdyp beriň.
  2. Simfonik orkestr haýsy saz gurallaryndan düzülen?
  3. Simfoniýanyň düzümleri hakynda aýdyp beriň.
  4. Simfoniýa žanrynda döredijilik eden meşhur kompozitorlardan kimleri bilýärsiňiz?
  5. Özbek kompozitorlaryndan kimler simfoniýa žanrynda döredijilik edipdir?

4-nji tema. LÝUDWIG WAN BETHOWEN

Lýudwik Wan Bethowen Germaniýadaky Reýn derýasynyň boýunda ýerleşýän onçakly uly bolmadyk Bonn şäherinde 1770-

Lýudwig wan
Bethowen
(1770 – 1827)

nji ýylda dünýä inýär. Onuň babasy hem, atasy Jogann hem birnäçe ýyllaryň dowamynda saraý sazandasy, aýdymçysy bolup işläpdir.

Bethowenleriň maşgalasy garypçylykda gün geçirýärdi.

Lýudwik örän az gepleýärdi, ol öz pikirleri bilen gezýän, özüni hemişe ýalňyz duýýan oglandy. Emma ol sazy jany-teni bilen gowy görýärdi. Atasy çagalarynyň

sazanda bolmagyny islemeýärdi. Şonuň üçin hem ýaş Lýudwik atasyndan ogrynça skripka çalmagy öwrenýär.

Oglunyň skripka çalyanyny duýdansyz eşidip galan Jogann ilki ogluna örän gaty gaharlanýar, soň Lýudwigiň talantlydygyny duýup, ondan «Ikinji Mosart» taýýarlamakçy boldy we şu arkaly baýap gitmegiň ugruna çykdy. Jogann ýaş Lýudwige klawesin we skripkada çalmagy öwredip başlady. Emma onuň alyp barýan sapaklary esasan gamma maşklaryny çaldyrmakdan ybarat bolýardy. Lýudwik bolsa eşiden sazalaryny tiz özbaşdak öwrenip alýardy we birnäçe eserleri ýatdan çalyardy.

Aradan birnäçe wagt geçenden soň 1778-nji ýylda atasy Jogann 8 ýaşly Lýudwigi köpçüligiň önüne birinji gezek alyp çykмага hereker etdi.

Konsert üstünlikli geçdi we ýaş talantly Lýudwik Wan Bethoweniň ady halkyň içine tiz ýaýrady. Indi oňa ýörite mugallymlar çagyryp başladylar. Organçy Nefe onuň ilkinji mugallymy we dostuna öwrüldi.

Tiz arada Lýudwik klawesin, skripka we organda gowy çalyş bilýän, eserleri erkin improvizasiýa edip (dürli bezeg we şekillerde) çalyş bilýän boldy. Lýudwigi umumy bilim berýän mekdebe bermek üçin maşgalasynyň puly ýetmeýärdi. Örän köp zähmetiň netijesinde Lýudwik mekdepde okadylýan ylymlary özbaşdak öwrenip aldy. Ol, esasan, nemes dili we edebiýatyny gadymky filosoflaryň eserlerini gowy bilýärdi.

Maşgaladaky ýetmezçilik Bethoweni ýaşlygyndan işlemäge mejbur etdi. Ol köşk kapellasynda organ çalyjynyň kömekçisi bolup işläp başlady.

Lýudwik Wan Bethowen ýaşlygyndan başlap eserler ýazmaga hereket etdi. Esasan, onuň döreden sonatalary we simfoniýalary bütin dünýä meşhur bolup gitdi.

Durmuşynyň soňky ýyllarynda Bethowen agyr kynçylyklara duş geldi. Gyzamyk keseli netijesinde Lýudwigiň gulaklarynyň eşitmän ker bolup galmagy onuň üçin agyr zarbady.

Ähli kynçylyklara garamazdan Bethowen ömrüniň ahyrna çenli sazy taşlamady. Ol özünden örän köp dürdäne saz eserlerini – sonatalar, pýesalar, simfoniýa, oratoriýa we «Fidelio» operasyny ýazyp galdyrdy.

Ol sazyň beýik gudratly güýçdigini bilip: «Saz ynsan kalbyny ýyldyrym ýaly ýagtyldmalydyr!» diýip nygtaýar.

● *L.Bethoweniň «Gahrymanlyk» 3-nji simfoniýasyndan bölek diňläň.*

Klassisizm barada. Her taraplaýyn kämillige eýe bolan döredijilik nusgasyna klassyka diýilýär. Klassisizm sözi – latyn dilinden nusgawy diýen manyny aňladýar. Şu sebäpli, edebiyatda, sazda we başga ugurlarda bu ýönelişe esaslanmak, nusgawy eser döretmek hemişe döredijileriň üns merkezinde bolupdyr. Saza XVII asyrdan girip gelipdir. Sazdaky klassisizme mahsus prinsipler – eserlerdäki anyk taglym, kämil kompozision gurluş, žanrlaryň arasyndaky anyk araçäkde ýüze çykydyr.

Sazda klassyk ýönelişde döreden L.Bethowen, W.Mosart ýaly kompozitorlaryň eserleri özüniň hakyky kämilligi we nusgawylygy bilen tapawutlanýar.

- ?!
1. Bethowen haçan we nirede doglupdyr?
  2. Lýudwik Wan Bethoweniň irki çagalyk ýyllaryndaky durmuşy hakynda aýdyp beriň.
  3. Bethoweniň birinji konserti hakynda aýdyp beriň.
  4. Bethoweniň maşgalasynyň ýagdaýy we onuň Bethoweniň döredijiligine täsirini aýdyp beriň.

5-nji tema. **FRIDERIK ŞOPEN**

Friderik Şopen
(1810 – 1849)

Friderik Şopen dünýä saz medeniýetiniň özmegine uly goşant goşan beýik polýak kompozitorydyr. Ol fortepianyň ýerine ýetirmeginde uly ussatlyk gazanan, öz zamanynyň (wirtuoz) ökde pianinoçysy we polýak klassyk sazynyň esaslandyryjysydyr.

Kompozitor Polşanyň paýtagty Warsawanyň töweregindäki çäkleriň birinde 1810-ýylla dünýä inýär. Beýik talanta eýe bolan Friderik saz bilen örän ýaş wagtyndan meşgullanyp başlapdyr we birinji eserini 7 ýaşynda ýazypdyr. 8 ýaşyndan başlap maşgala, köpçülik ýygmanyşyklarda pianinoçy bolup konsertlerde gatnaşypdyr.

1830-njy ýylda Friderik öz ýerine ýetirijilik ussatlygyny art-dyrmak maksadynda Pariže barýar, we şondan ömrüniň ahyryna çenli ýurduna dolanyp gelmedi. Çünki 1831-nji ýylda Polşada rewolýusiýa göreşleri çaklendirilýär. Watan garaşsyzlygy üçin göreşenleri ölüme höküm etdiler. Friderik bolsa, öz döwründe garaşsyzlyk üçin göreşenleriň arasynda bardy. Şol sebäpli onuň döredijilik işi ýurdundan uzakda geçdi. Ol 1849-njy ýylda Parižde aradan çykýar.

F.Şopeniň döredijiliginde fortepiano sazy esasy ony eýeledi. Onuň döredijiligindäki özboluşlylyk eserleriniň milliligi, obrazlylygy we arzuw-umytlara baý näzik ruhyýetinde ýüze çykýar.

Şopeniň döredijiligi dünýä sazyna, esasan hem fortepiano sazynyň ösmegine uly täsir etdi. Ol esasan, fortepiano üçin eserler döredipdir we olar «Altyn miras»yň iň aýdyň nusgalaryna öwrüldi. Her bir pianinaçy onuň eserlerinden ýerine ýetirmegi özüne buýsanç hasaplanýar. Şopeniň eserleri: 2 konsert, fortepiano üçin: 4 pýesa, 3 sonata, 4 ballada, 76 polonez, 60-a golaý mazurkalar, 17 wals, 27 etýud we başgalardan ybaratdyr.

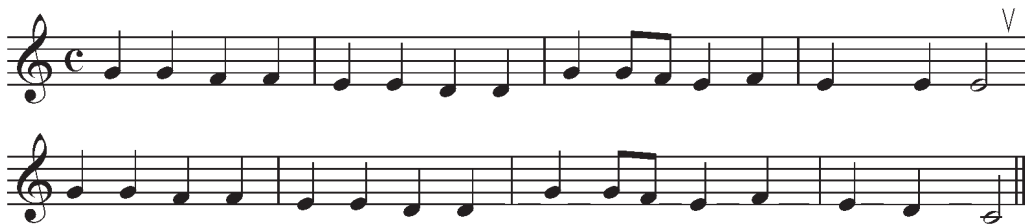
● *Friderik Şopeniň eserlerinden nusga diňläň.*

MAZURKA

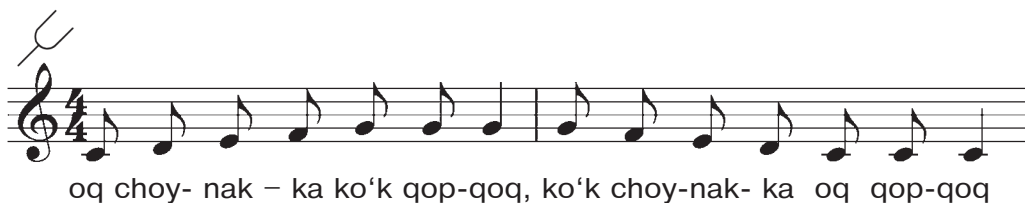
Sazy *F. Şopeniňki*

Örän çalt

Aşakdaky sazy nota garap ýerine ýetiriň.

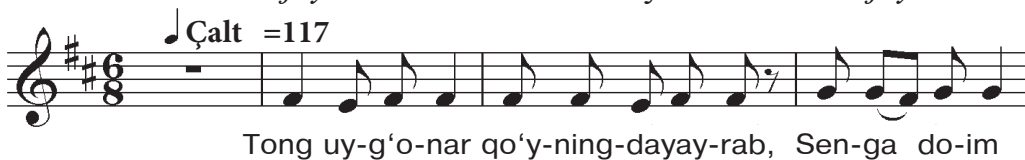
- ?! 1. Friderik Şopen – meşhur pianinoçy.
 .. 2. Şopen nâçe ýaşyndan saz ýazyp başlapdyr?
 3. Şopeniň döredijiligin häsiýetli aýratynlyklary hakynda aýdyp beriň.
 4. Şopen haýsy žanrlar boýunça baý döredijilik mirasyny galdyrypdyr?

DIÝARYM (Özbek dilinde)

Sözleri *Rustam Hojayewiňki*

Sazy *Nadim Narhojayewiňki*

6-Saz, 6-njy synp

ring, Of-tob mi-sol cheh-rang di-yo- rim, di- yo-

rim. Cheh-rang di- yo- rim.

Of- tob mi- sol cheh-rang di-yo- rim.

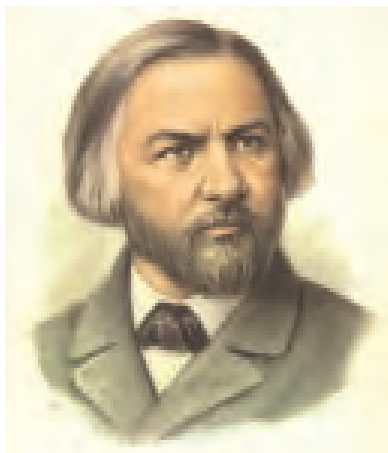
Millatlaring bo‘ldi mushtarak,
 Yashar inoq bir jon-u bir tan.
 Buyuk ayyom bo‘lsin muborak,
 Ey ko‘hna yurt, hur O‘zbekiston.

6–7-njy tema. **MIHAIL IWANOWIÇ GLINKANYŇ
 ÖMRI WE DÖREDIJILIGI. ÝEWROPA SAZYNŇ
 DÜNÄ HALKLARYNYŇ ARASYNDA YAÝRAMAGY**

Rus klassyk sazynyň esaslandyryjysy Mihail Iwanowiç Glinka 1804-nji ýylyň 20-nji maýynda Smolensk guberniýasynyň Nowospass obasynda dünýä indi. Glinkanyň saza bolan ukyby ýaşlygyndan ýüze çykdy. Ol daýhanlar orkestriniň ýerine ýetiren sazlaruny diňläp, skripka, fleýta, we fortepiano çalmagy öwrenip başlady. Şonuň bilen birlikde daşary ýurt dillerini, edebiýatyny we taryhyny, surat çekmegi öwrendi.

1817-nji ýylda Glinka Peterburga göçüp gelýär we bu ýerde Blagorodnyý pansionynda bilim alýar. 1822-nji ýylda pansiony tamamlandan soň saza köpräk üns berip başlaýar. Glinkanyň döredijiliginiň ösmegine Puşkin, Griboýedow, Jukowskiýler bilen bolan gatnaşyklary möhüm täsir edýär. 20-nji ýyllaryň ahyryna gelip Glinka birnäçe eserler döredýär. Saz sungatyny

Михаил Иванович Глинка
(1804-1857)

ýene-de giň gerimde eýelemek maksadynda Glinka şäherleriň durmuşy, medeniýeti, uly kompozitorlar bilen tanyşýar, döwrebap sazy öwrenýär. Italiýada birnäçe eserler döredýär. 1834-nji ýylda Russiýa gelip, «Iwan Susanin» operasyny ýazyp başlaýar. Onuň birinji ýerine ýetirilişi 1836-njy ýylyň 27-nji noýabrynda bolup geçip, uly üstünliklere sezewar bolýar. Şondan soň «Ruslan we Lýudmila» operasyny ýazmaga başlaýar. 1844-nji ýylda Glinka Pariže barýar. Berlioz bilen duşuşýar we onuň bilen

ýakyn aragatnaşykda bolýar. Berliozyň nowatorlygyny Glinka ýokary bahalaýar. 1845-nji ýylda bolsa Glinka Ispaniýa baryp uly döredijilik üstünliklerini gazanýar. Madridde 1846-njy ýylda «Aragonskaýa hota» fantaziýasyny döredýär. Durmuşynyň soňky 9 ýylynyň dowamynda «Komarinskaýa» simfonik fantaziýasyny döredýär, kiçi pýesalar, romanslar döredýär, öňden döreden eserlerini gaýtadan gözden geçirýär.

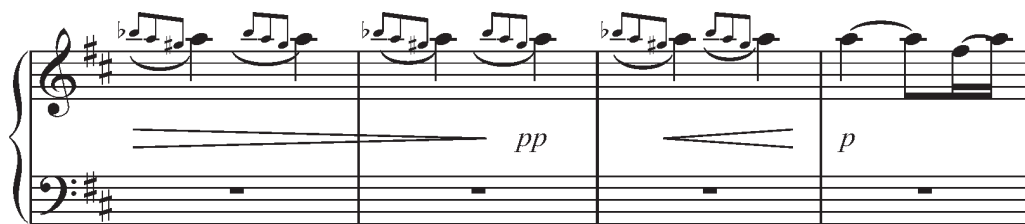
1857-nji ýylyň 3-nji fewralynda Mihail Iwanowiç Glinka Berlinde aradan çykýar.

● *M. Glinkanyň eserlerinden saýlap, nusga diňläň.*

KAMARINSKAÝA
(*Simfonik fantaziýa*)

Sazy Mihail Iwanowiç Glinkanyňky

Ortaça çaltlykda

Yewropa *p* sazynyň dünýä halklarynyň arasynda ýaýramagy. Yewropa sazy ösüşi boýunça örän uly basgançagy basyp geçipdir we häzire çenli ösüp gelýär. Onuň dünýä halklaryna bolan täsiri örän uly bolup, bu ýagdaýy Garaşsyz Döwletleriň Arkadaşlygy halklarynyň saz medeniýetiniň mysalynda görmek mümkin. Bu ýagdaý ilki bilen rus sazyna geçip barha ösüpdür, soňra başga halklaryň hatarynda gyrgyz, gazak, täjik, hususan-da, özbek sazyna örän uly täsir edip, özboluşly ugurda şekillenipdir.

Yewropa sazynyň däpleriniň özbek sazyna girip gelme-gi XX asyryň başlarynda bolup geçdi. Şol sanda, özbek kompozitorlarynyň döredijiliginde bu hadysanyň täsiri başgaça bolup, bütin asyryň dowamynda ösüpdür we özüniň belent derejesine ýetipdir. Bu hadysalaryň kompozitorlarynyň ilkinji nesli W.Uspenskiý, S.Kozlowskiý, S.Wasilenko, R.Gliýerleriň, T.Sadykow, M.Aşrafiý, I.Akbarow, T.Jalilow, M.Burhanow bilen

bolan döredijilik işlerinden başlanypdyr. Netijede özbek sazında Ýewropa mahsus bolan ýerlerde kamer-saz guraly, opera, simfonik eserler emele geldi. Hut şeýle hadysany biz başga Orta Aziýa döwletlerinde hem görmek bolar.

☉ *Ýewropa klassyk sazlyryndan saýlap, namuna diňläň.*

🎵 Torgaý sazyny nota garap ýerine ýetiriň:

TORGAÝ I

- ?! 1. M.I.Glinkada saza bolan islegiň oýanmagynda daýhanlar orkestriniň roly nämede?
 2. Germaniýa we Italiýa saparlary Glinkanyň döredijiliginde nähili yz galdyrýar?
 3. «Ruslan we Lyudmila» operasynyň döredilmegi barada aýdyp beriň.
 4. Ispaniýa sapary hakynda aýdyp beriň.
 5. «Komarinskaýa» simfonik fantaziýasynyň döredilişi hakynda aýdyp beriň.

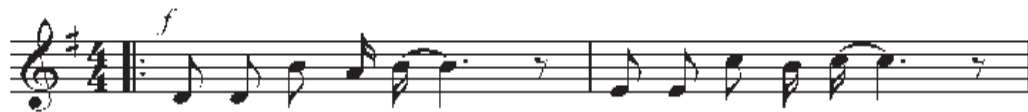
BIZE WATAN – JAN ÖZBEGISTAN

(Özbek dilinde)

Sözleri *Normurat Narzulla'yewiñki*

Sazy *Awaz Mansurowyñky*

Allegretto

Bu men- ga Va-tan,

Bu sen- ga Va- tan,

Bu biz-gaVa-tan – Jon O'z- be- kis- ton. Bu men-gaVa-tan,

Bu sen-gaVa-tan, Bu biz-gaVa-tan – Jon O'z- be- kis- ton,

O'z- be- kis- ton.

O'z- be- kis- ton.

1. Tog'-lar- da ke-zar sa-do, ke-zar sa- do,

Bog'-lar- da e-sar sa-bo, e-sar sa- bo. Jo'-shib, yo- nib yurtim

kuy-lay- man,

Gul-shan- lar- ni qu-chib to'y-may- man.

Naqarot:

Bu men-ga Va-tan, Bu sen-ga Va-tan, Bu biz-ga Va-tan –
 Jon O'z- be- kis- ton, O'z- be- kis- ton.
 Bu men-ga Va-tan, Bu sen-ga Va-tan, Bu biz-ga Va-tan –
 Jon O'z- be- kis- ton, O'z- be- kis- ton,
 O'z- be- kis- ton.

2. Biz – hayot gullarimiz,
 Elni der dillarimiz.
 Baxtiyormiz! Erkin, hur zamon
 Nasib etdi bizga bu davron!

Uchqurdir parvozimiz,
 Magʻrurdir ovozimiz.
 Bor boʻl, yasha, kamol top, diyor,
 Oltin oshyon, goʻzal chamanzor!

BARLAG IŞI

1. Wolfgang Amadeý Mosart haýsy asyrda ýaşap döredipdir?

A) XVIII asyrda   B) XIX asyrda   C) XX asyrda

2. Kompozitor Wolfgang Amadeý Mosartyň watany nire?

A) Fransiya   B) Hytay   C) Awstriya

3. Lýudwig wan Bethoweniň operasyny belgiläň.

A) “Fidelio”   B) “Jadyly naý”   C) “Karmen”

4. Friderik Şopen haýsy milletiň kompozitory?

- A) Fransuz   B) Polýak   C) Ýapon

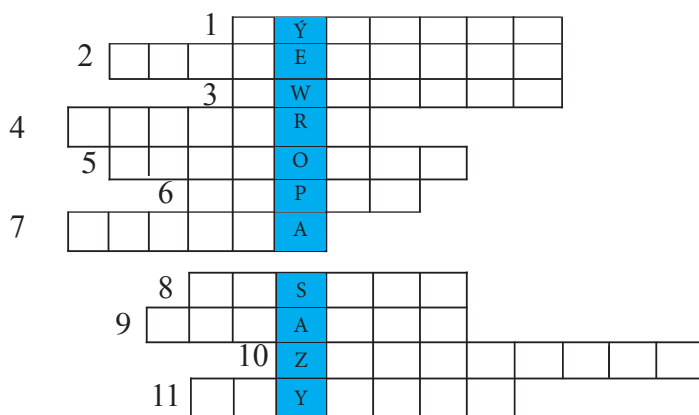
5. Mihail Iwanowiç Glinka haýsy milletiň kompozitory?

- A) Özbek   B) Nemes   C) Rus

6. Fortepiano bu – ... .

- A) Kirişlilili klawişli kakylp çalynýan saz guraly   B) Kirişli saz guraly
C) Kakylp çalynýan saz guraly

KROSSWORD

1. Bethoweniň ady.
2. Bütün dünýäde giň ýaýran saz guraly.
3. Dört saz guralyndan ybarat ansambl nähili atlandyrylýar.
4. 40 sanydan artyk simfoniýa döreden nemys kompozitory.
5. “Elizaga” eserini ýazan nemes kompozitory.
6. Meşhur polýak pianinoçy we kompozitor.
7. Beýik rus kompozitory.
8. Professional saz ýene haýsy at bilen atlandyrylýar.
9. Polşa halk tanslaryndan biri.
10. Iri saz žanry.
11. Bethoweniň meşhur pýesasy.

MAZMUNY

Sözbaşy.....	3
Özbeqistan Respublikasynyň Döwlet senasy.....	4

I ÇÄRÝEK

Klassyk saz hakynda düşünje

1-nji tema. Klassyk saz.....	6
2-nji tema. Klassyk sazlar.....	7
3-nji tema. Klassyk aýdym.....	10
4-nji tema. Şaşmakom – klassyk sazmyzyň esasy.....	12
5-nji tema. Fergana – Daşkent oazisiniň klassyk sazлары. Uly aýdym.....	16
6-njy tema. Horezm oazisiniň klassyk sazy.....	17
7-nji tema. Surhanderýa we Kaşgaderýa klassyk sazy.....	20
8–9-njy sapaklar. Klassyk sazyň medeniýetimizdäki orný.....	23
Barlag işi	24
Krossword.....	25

II ÇÄRÝEK

Häzirki zaman sazy we onuň esasy aýratynlyklary

1-nji tema. Häzirki zaman özbek sazy.....	26
2-nji tema. Häzirki zaman sazy.....	29
3-4-nji temalar. Folklor sazy we dessançylyk sungaty.....	30
5-nji tema. Estrada sazy. B.Zakirow we Ýalla. topary.....	35
6-njy tema. Saz sungaty boýunça bäsleşikler we festiwallar.....	40
Barlag işi	41

III ÇÄRÝEK

Gündogar halkларыnyň klassyk sazy

1-nji tema. Gündogar mukamlary.....	42
2-nji sapak. Türk, azerbaýjan klassyk sazy.....	45
3-nji tema. Türkmen halk klassyk sazy.....	46
4-nji tema. Eýran we arap halk klassyk sazy.....	52
5-njy tema. Hytaý we uýgur halk klassyk sazлары.....	55
6-njy tema. Ýapon we hindi klassyk sazy.....	56

7–8-nji temalar. Gazak we gyrgyz halklarynyň klassyk sazy.....	58
9-njy tema. Gündogar halklarynyň professional sazynyň meňzeşligi.....	60
Barlag işi	63

IV ÇÄRÝEK

Ýewropa klassyk sazy hakynda düşünje

1-nji tema. Ýewropa klassyk sazy.....	65
2-nji tema. Wolfgang Amadeý Mosart.....	69
3-nji tema. Simfoniýa barada düşünje.....	72
4-nji tema. Lýudwig Wan Bethowen.....	74
5-nji tema. Friderik Şopen.....	77
6-njy tema. Mihail Iwanowıç Glinkanyň ömri we döredijiligi. Ýewropa sazynyň dünýä halklarynyň arasynda ýaýramagy.....	80
Barlag işi	85
Krossword.....	86

Soib Begmatov

MUSIQA

6-sinf uchun darslik

(Turkman tilida)

4-nji neşirden terjime

Terjime eden *Kamiljan Hallyýew*

Redaktor *Jumanazar Metýakubow*

Suratçy *Şuhrat.Mirfayázow*

Tehredaktor *Ýekatrına Koryagina*

Kompýuterde sahaplaýjy *Babur Tuhtarow, Kamiljan Hallyýew*

Neşirýat lisenziýasy № 290

Çap etmäge 2017-nji ýylyň 00-nji iýulunda rugsat edildi. Ölçeği 70×90^{1/16}.
Taýms garniturası. Ofset çap ediliş usuly. Şertli çap listi 7,02. Neşir listi. 6,0.
000 nusgada çap edildi. Buýurma №.

Özbeğistanyň Metbugat we habar agentliginiň
Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijlik öýi.
700128. Daşkent. Labzak köçesi, 86.

www.gglit.uz   **info@gglit.uz**